

СВІДКИ ЕПОХ

Г.П. КОЧУР. ЛИСТИ
ДО М.О. НОВИКОВОЇ. 1970 – 1973 рр.

9.УІІ.70

Вельмишановна Маріє Олексіївно!

Учора одержав Вашу книжку. Всієї ще не прочитав, тільки проглянув, а розділ "Перекладацька праця" прочитав таки уважно. В основному - захоплений. Роботу такого рівня готовий усіляко, завжди і всюди підтримувати, - зокрема, якщо б про Мисика було написано так блиску че, це було б подією в нашій "перекладознавчій" літературі.

Я не знаю, чи розмовляли Ви тоді з Россельсом про "Майстерність перекладу", бо там очікують якогось відгуку на теоретичні виступи Ушакова та Первомайського /"Творчий будень"/. Гадаю, що про це повинні були б висловитися Ви.

І непогано було б, якби і "портрет" Мисика-перекладача Ви туди зробили. А крім того - повинен же колись-то зрушитися з місця наш київський збірник перекладацький. Туди бажано було б теж щось подати - вже українською, - напр., про того ж Мисика. Варто б проаналізувати українські спроби перекласти Лонгфелло Song of Hiawatha /Мирний, Шмиговський, є одна ще канадська перекладачка - Оксана Соловей/. Це - окрім того, про що ми розмовляли, тобто, що Ви збираєтеся писати. У видавництві я також скоро буду й поцікавлюсь, які їхні наміри.

Не думаю, що після наради знялася якась особлива метушня, і виник "рух вод" у видавництвах. Найвірогідніше - усе рухатиметься як завжди, в колишньому темпі. Але, принаймні, абсолютного застою немає - і це добре.

Одна найдрібніша деталь: про яку "прозу Т. Шевченка", нібито перекладену Ушаковим, йдеться у Вас на с. 182 ? Чи не помилка?

Спасибі за книгу - і за те, що Ви її написали, і за те, що надіслали.

Ваш Г. Кочур.

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

II.XII.70

Шановна Маріє Олексіївно!

Учора я здійснив набіг на "Радянський письменник", М.Мороз і "критична редакція" прихильні до Вашого задуму - "нехай працює". Із "критичної редакції", виявляється. Вам уже й написали, причому написали те, що й мені спадало на думку, - книга має вийти українською мовою. У питанні про те, як це здійснити, учені не мають спільної думки. Мороз вважає, що Ви надішлете російський оригінал, а вони вже самі перекладуть, критик запропонував, аби Ви самі знайшли перекладача й надіслали вже українську версію. А я, грішним ділом, подумав про інше: щоб Ви написали роботу українською мовою. Тобто, писати Ви будете, звичайно, російською, але паралельно виступатимете і як автоперекладач. У складних стилістичних казусах обіцяю консультацію та сприяння, якщо такі раптом будуть необхідні, і взагалі обіцяю роботу прочитати з олівцем у правій руці /знову ж таки, якщо допомога моя не буде відхилена/.

Із зауваг щодо проспекту: там, де Ви згадуєте про Лукаша та Мисика, треба було б вмістити і покійного Кулика. Щоправда, переклади його часом дещо анемічні. Та все ж Інформатором він був сумлінним: збірку Сендберга видав, коли російською перекладали тільки його окремі вірші, а "Антологію американської поезії" видав значно раніше, ніж Зенкевич і

Усіх і всіляких Вам успіхів.

Ваш Г.Кочур.

Напишіть, що Ви про все це думаєте. ГК.

9.VIII.70

Шановна Маріє Олексіївно!

Вереснева співбесіда, звичайно, відбудеться.

Тоді ж можна буде ще раз поговорити з Морозом. Він то людина статечна й надійна, але якимись додатковими гарантіями заручитися, підстрахуватись не завадить.

Дякую за перебільшені компліменти на адресу передмови: її якраз і мріють рознести в пух і - головне - прах офіційні гетеанці з університету, котрі нудно повчають юнаків і дівчат, які нудяться, що суть "Фауста" в тому грандіозному будівництві, котре марилося Фаусту, а здійснилось /як і передбачив Гете/ у нас.

Ваші зауваження про атмосферу перекладу "Фауста" дуже добрі. Але повинен зазначити, що Лукаш усе це уявляє чисто умоглядно:

цей представник богеми, як здається, й досі не спромігся побувати в Західній Україні.

До речі. Ви звернули увагу у "Всесвіті" на його Аполлінера?

І ще - вийшла книжечка пародій Ю.Івакіна /"Парнаський цилюрник"7. Не пошкодуйте 10 копійок-деякі пародії надзвичайно витончені і "влучають".

Ваш ГК.

22.IX.70

Шановна Маріє Олексіївно!

Стаття про Кітса Мисиковського написана на звичному для Вас рівні, тобто блискуче, й жодних заперечень не викликає. Жаль, що Ви, очевидно, не знаєте інших українських перекладів. Ну, мій "Коник і цвіркун" до уваги не береться, а ось "Осінь" Паламарчука - явище значне, й порівняти варто було б. Вміщена вона була колись у "Всесвіті" - в роках 1962 - 3, а коли - не пам'ятаю, й шукати лінки. Можливо, колись і знайду. Крім того, у Лондоні в 1958 році вийшли "Вибрані поезії"/50 сторінок, 23 вірші/ у перекладі Яра Славутича. З Мисиком йому змагатися важко, але згадати і про це видання варто було б.

Тепер про інше: на початку статті Ви робите перелік звичних "загальноживаних" зразків перекладацьких провалів. Із них особливо набив оскому приклад Шеллі - Бальмонт. Після неодноразових звитяжних наскоків поважного К.І.Чуковського стало вже ознакою добрих манер, якоюсь неминучістю, проїжджатися на адресу "Шельмонта", Але пора, очевидно, прислухатися й до іншого голосу. Altera pars у даному випадку - Пастернак: "Російський Шеллі був і залишається тритомний бальмонтівський. У свій час ця робота була знахідкою, подібною до відкриттів Жуковського. Зневага, що висловлюється до цього вибраного, ґрунтується на непорозумінні. Обробка Шеллі збіглася з молодими і творчими роками Бальмонта, коли його свіжа своєрідність ще не була ославлена майбутньою водянистою штучністю". /Лит. Россия", 1965, № 13/. Звичайно, у багатьох своїх чіпляннях Чуковський мав рацію, хоча й не у всіх. І все ж часто він ефектний більше, ніж справедливий, і демагогії в нього аж занадто. Є дециця демагогії і в Вашому - пророк революції, несамовитий Шеллі..., балакливий салонний...

І Шеллі теж, почасти, поет, схожий на Бальмонта - нестримний, ніби аж марнотратний. Безумовно, мовну манерність певною мірою Бальмонт сам привніс у переклади, але, почасти, вона була задана й

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

оригіналом. Одне слово, тут істина перебуває десь на півшляху від Чуковського до Пастернака.

Що я ще пораджу: уважніше перевіряйте після друкарки українські цитати - неприємно буде, якщо помітять стільки помилок, як, напр., на с.3 /танц-у-е, посв-і-ст/ або с.9 /он-е-міє, нагадуюч-і/.

Шкода, що холера перешкодила Вашому вояжу. Я ось злітав у Вільнюс, і то мало не став жервою: там мене ловила санітарна машина, і я врятувався лише через те, що у Літфонд повертався пізньої пори, ночувати. Гадаю, що все ж у Київ Ви приїдете. Тоді покажу Вам і Кітса Славутича. Шекспір /тримний/ є, звичайно, у багатьох, і в мене він є. У букіністів, шоправда, не трапляється. Однак Лукаша в ньому немає. Лукаш Шекспіра не перекладав, тільки обіцяв. Тепер він в Ірпені, обіцяє почати нове життя й закінчити, нарешті, Дон Кіхота. Стан, у якому він перебуває, називається "злукашіння". Я також у такому стані: ще й досі не можу домучити статтю про Зерова для Россельса, на шії ще чотири статті, і безнадійно запізнююсь із перекладом кількох поезій Норвіда для "Перлин": колеги мої свою "пайку" вже закінчили або закінчують. І я також щодня обіцяю почати нове життя, але захльостує могутня хвиля безталання.

То що, Шекспір негайно потрібен, чи зачекаємо, поки приїдете? Ваш ГК.

13.X.70

Шановна Маріє Олексіївно!

Одержав Вашого листа. Все, що Ви пишете, звичайно, правда. Добре, що "прикладі" прибрави зі статті. Моя листівочка викликана ось чим: Микола Олександрович Назаревський /той, що робить бібліографію для "Майстерності перекладу"/ прогавив Вашу книжку, котра щезла якось непомітно. Як представник буржуазії, котрий не може задовольнитися чужим /моїм!/ примірником, він мріє про приватну власність. Якщо Ви ці його низькі інстинкти ще у змозі задовольнити, дуже прошу Вас зробити це. Адреса його: Гоголівська, 2а, кв.6.

Ваш ГК.

26.XI.70

Дорога Маріє Олексіївно!

По-перше, сторицею повертаю новорічні вітання та побажання.

По-друге, повністю визнаю всі Ваші звинувачення. Те, що я безпорадно борсаюся між Норвідом і статтею про Зерова, мене аж

ніяк не виправдовує. Аби хоч якось виправити стан речей, повідомляю найнеобхідніше.

1. Ваші новини мені більше чи менше відомі - і про "Всесвіт" знаю, і про МП 71 /тільки вчора повернувся з Москви, де проводила нараду й редколегія/. Між іншим, там намічається цікавий обмін думками: Л. Гінзбург приніс статтю про Маршака-перекладача. Її суть - після смерті Маршака з'явилися тенденції переоцінювати й недооцінювати його як перекладача, і що це дуже погано - Маршак повинен стояти на п'єдесталі незрушно. С.В. Петров також представив статтю, в якій різко /й аргументовано/ виступає проти маршаківських перекладів із Бернса, вважаючи, що народна мова тут замінена інтелігентським наріччям. Мене зобов'язали втравити у цю справу ще й Лукаша, котрий більше чи менше стоїть на Петровських позиціях.

Лукаш важкий на підйом /до речі, він перебуває в Ялті, в Будинку письменників/, і я зовсім невпевнений, що він зголоситься на статтю. А Ви не хотіли б сказати щось у цьому плані?

І, нарешті, останнє.

До телефону ще не дослужився. Я не знаю, скільки часу Ви пробудете в Києві, але побачитись є декілька різних способів: 1. Просто приїхати в Ірпінь /35 хвилин електричкою + 8 хвилин пішки. Вулиця Баумана ліворуч, іти треба у зворотному напрямку вздовж залізниці до вулиці Маяковського, я мешкаю на розі вулиць Баумана та Маяковського/. 2. У вівторок і в п'ятницю я зазвичай буваю в Києві, де можна зателефонувати в "Сяйво" /письменницька книгарня, тел. 240001/ і за тел. 257640 - там мешкає Ірина Іванівна Степенко. Як правило, там знають, де мене цього дня чорти носять. В будь-якому разі, попередньо напишіть, коли приблизно має відбутися Ваша з'ява перед киянами.

Ваш ГК.

P.S. Що Ю. Саєнко існує – теоретично знаю, ім'я під перекладами з'являється. Але суттєвіших подробиць не маю.

10.I.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Думаю, що Лукаш уже в Ялті. Був у мене тиждень тому, домовилися з ним у вівторок зустрітись, йшли з Бажаном назустріч йому, але зустрічі з ним ми "не спізнали". Бажан переконує, що оскільки він Лукаш, то безумовно йшов із протилежного боку вулиці, а не з того, з якого потрібно було. Хоч би там як, він повинен був поїхати одразу ж. Післязавтра я остаточно з'ясую цей факт, а поки

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

що пишу і йому кілька слів про Вашу з'яву /про суть справи я йому розповідав/. Це буде дуже добре - сам він не писатиме, а Ви можете вивідати всі таємниці його лабораторії й використати у своїй статті.

Повторюю, якщо приїдете у вівторок чи п'ятницю, шукайте мене /близько години дня/ у книгарні письменників або телефонуйте 257640. А в інші дні можна просто з'явитися в Ірпені - подвиг не такий уже й великий. ГК.

14.II.71

Дорога Чарівнице!

Реляцію одержав. Відповідаю сухо, по-діловому, також у реляційному стилі. Навіть за пунктами.

1. Стаття не може не піти. Надто вона добра.

2. Про Первомайського - що ж... пишійть..., особливо враховуючи, що угорської він, узагалі, теж не знає, старо- й новофранцузької - абсолютно, так само як і іспанської. Літпортретист, по-моєму, має якісь переваги перед оригіналом.

3. "Радянське літературознавство" читають ті, кому це треба.

Напр., я почитую потрібні мені статті. Непотрібних уникаю.

4. Навряд чи в мене знайдеться час на Гамлета. Бо я тепер пишу болісно й тяжко, це тільки жіноче серце - жартуючи. Отже - ніяких обіцянок. Вийде - саме вийде.

5. Фауст аби тільки був написаний. А підсунути завжди знайдеться кому.

6. Про Славутича я знаю трохи більше, ніж ви, але не все. Професор Альбертського університету в Канаді /кафедра україністики/. Автор кількох англомовних підручників укр. мови й кількох літературознавчих книг /котрих я не бачив/, щось ніби "Франко і Росія", "Creatness of T.Shevchenko" /1962/. Поет / з десяток віршів у мене є, але він видав десяток книг/. Народився в 1918 р. на Херсонщині, у 1940 р. закінчив Запорізький педінститут, в 1954 р. - Пенсильванський університет. Боюсь, за анкетними даними не зовсім влаштовує.

7. У якій діаспорі мої вельми нечисленні англомовні переклади? Мені це хотілось би приховати, тому ще серед них немає жодного, яким би я хоча б почасти був задоволений і котрий здатен викликати у Вас задоволення. Але боюсь, що Ви все одно їх виявите, а тому надсилаю книжечку де більшість із них надруковано. Нечисленні інші не друкувалися ніколи. Колись наші предки призначали книги мишам на снідання, а я надсилаю цю, аби Ви на ній гострили критичні свої зуби. Ось так! Антологія англомовної поезії для школярів - поки що міф.

8. З Норвідом погано. Переклав 9 поезій, не переклав одного найголовнішого вірша і найтруднішого /і найдовшого - 117 рядків/ і не закінчив приміток. А тому і я подібний до Вас - похмурий, зі згаслим зором. Але за Вашим велінням одужав.

9. Ірина Михайлівна годувати Вас більше не буде: каже, - стільки перебільшеної подяки, що це навіть гірше "Смерті чиновника".

Але - обіймає у свою чергу.

10. ...і останнє. До цього останнього обряду ризикну /окремо/ приєднатися і я.

На цьому контрреляція й закінчується.

Ваш ГК.

8.ІІІ.71

Отже - побесідуємо.

З Вашим днем я Вас не вітаю - Ви хоч і жінка, але жінка Вчена, для Вас круглий рік повинні бути Ваші дні.

Можливо, найкраще буде почати з Юхима Григоровича.

Так от, як кажу ть білоруси, "наконт" Юхима Григоровича. Дивно, але всупереч усечоловічій солідарності, я в цих питаннях більше схильюся до Вас. По-перше, існує все-таки те, що Гачечіладзе назвав би реальністю /чи дійсністю/ тексту, який перекладається: Бернс фольклорний, Маршак інтелігентний. По-друге, Кольцов і Нікітін /той, котрий Ехал из ярмарки ухарь-купец/ - це периферія, але й Петренко /Дивлюсь я на небо/ і Забіла /Не щебечи, соловейку/ - теж периферія. А з іншого боку - Франко й Леся Українка /аж ніяк, як відомо, не периферія/ не більше фольклорні, ніж Пушкін і Лермонтов /також не периферія/. Шевченко /як, між іншим, і Некрасов/ із зіставлення випадають - їх невігідно брати на озброєння Вам, але не більше вигоди від того й Еткінду. А тому приваблива можливість, що мерехтить десь у рожевому тумані, - розділити літератури /і, будучи послідовним, народи/ на ще фольклорно-етнографічні /українці/ і вже, слава Богу, на такі, що піднялися над цим рівнем, - така можливість менш приваблива, ніж здається.

І тисячу разів має рацію ця Новикова /цитую/: "Оптимальні варіанти не впевнена, що бувають, а ще менше - що вже досягнуті" /кінець цитати/. Безумовно, Берне Маршака - кращий із існуючих російських Бернсів. Не менш безумовно, що можна з неменшим, а то й із більшим успіхом зробити його зовсім інакше, з урахуванням поетичних засобів російського фольклору, причому цей умоглядний варіант відрізнятиметься від Бернса Лукаша не тільки через те, що

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

перекладач буде інший, а й через те, що й фольклорна традиція буде інакша. До речі, варто було б і над тим замислитися, - а що Берне / якщо сприймати його не як шотландське, а як загальноанглійське явище - бо ж англійською його не перекладають, в оригіналі читають/ - що він - у центрі чи на периферії англійської поезії?

Стільки про Еткінда. Можете посилатися на ці міркування, якщо в них є хоч краплина здорового глузду.

Тепер трошки про його кия /у перекладі - про дім свій ірпінський, тобто/. "Крук" не кращий російських воронів /до речі, цілком пристойний "Ворон" у того, котрий підписується Altalepa, а насправді "досить відомий" Вол. Г. Жаботинський/. Вірш цей я переклав "не з любові, а з розрахунку". Він мені здається, усе ж таки, надмірно "математичним", розміреним, похмура атмосфера - вміло організованою. Звичайно, поезія - словесне мистецтво й повинна бути мистецькою, але тут цього занадто. У роки великого сидіння один із моїх "співув'язнених" отримав з дому старенького. . . . . нітцейського По /й досі зберігаю як реліквію/, і я звідти переклав "із міркувань престижу" - чому б і українській літературі поряд із застарілим перекладом Грабовського не мати перекладу сучаснішого! Я тоді не знав про переклад Св. Гординського /та його, здається, тоді й не існувало - діло ж було в 1949 році/.

Вся біда в тім, то російський /і український/ ворон повинен каркати англійською, або вимовляти те, то він не в змозі вимовити /"ніколи" і навіть "більше ніколи"/. Я це обійшов, але водночас і відійшов, у зв'язку із цим відходом спричинилися й інші відходи. Ну, і, звісно, проклята рима змусить завжди говорити не те. Загалом, я невдоволений. А проте, як говорила мені Т.Г. Гнедич, один із юних лєнінградарей /В. Бєтєкі/ переклав "Ворона", котрий рече: "Не вернуть" /чи "Не вернешь" - не пам'ятаю/.

Що зробиш - покажете тільки мені - далі воно не піде.

Стільки про Кочура.

Найцікавіше і найважливіше в тому листі - це мій голод. Об'являю голодування в надії на снідання. Закушуватиму - ким? Коротичем? Це вже я з Іриною Михайлівною проконсультуюсь. Вона дякує за привітання, поміняла гнів на милість і годувати Вас буде.

Ваш Гр. К.

Р.8. Россельс захоплено відгукується про Ваше інтерв'ю. А Лукаш, котрий з'явився тут на декілька днів, упевнений, то він Вас розчарував і викликав негарне враження.

14.VI.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Лукаш виявлений на дні моря /житейського/. Хотів, за своїм звичаєм, узяти інтерв'ю із собою, аби прочитати на дозвіллі й відіслати особисто /через тиждень ніхто б уже цього інтерв'ю не відшукав/, але, на щастя, прислухався до голосу переконань, прочитав, виправив, і ось - одержуйте. Сам я виправлень не вносив - дозволив собі тільки на с. 4 закреслити одне словечко. Ви його приписуєте Лукашу. "Суть" /рос. у значенні дієслова - прим, перекл./ все-таки не іменник, а дієслово - третя особа множини від "бъгтъ": мы есмь, вы есьте, они суть, і вживати його у поєднанні з одноиною звикли тільки в нашому інтелігентському жаргоні, у статті цього робити не варто. А взагалі - інтерв'ю на славу. Я тепер Лукаша іменую не інакше як Сократом: Сократ лінувався писати, як і Лукаш.

Лукаш також має власних Платонів, котрі /як Ви/ із уст метра виловлюють матеріал для сократичних інтерв'ю. Але гаразд, залишимо Лукаша, він тепер запоем читає Рільке. М. Петровський - це Мирон Петровський. Риси його такі: бородатий, розумний, талановитий, порядний, киянин. Автор книжки про Чуковського, тепер творить таку про Маршака.

Що Гінзбург випав - це добре. По-перше, його стаття з'явиться в іншому місці /для якого, власне, і призначалась/, по-друге, вона ж не аналітична, а панегірична, її мета - сигналізувати про небезпеку недооцінки Маршака.

Тепер трошки про переклади. З голодування я вже проковтнув усе - смачно й поживно. Тільки з оригіналами у мене не все гаразд: Свінберна немає /зіставляю з перекладом Томашевського - Ваш кращий/, Стівенсона немає, не кажучи вже про Боба Ділана.

Як і належало очікувати, переклади на рівні перекладачки - яскраві і талановиті, переповнені різними знахідками й несподіваними ходами.

Деякі дрібні дрібнички, втім, і не сподобались мені. Це - надмірна сміливість у поводженні з мовою там, де оригінал не дає для цього підстав. Мисик, напр., дуже "академічний", природний і розмовний: "Висаджуєм розсаду, а позаду - тьма і клекіт. Наскільки штучніше й вимученіше: "Рассаду садим, а в до гонку - хрясты". Найгірше те, що ці сумнівні "хрясты" подані у множині - однини також було б цілком достатньо, аби показати множинність дії. До того ж "хрясты" дали сумнівну риму "пасти". /Не єдину: в тому ж вірші: грунт - рсвуг. - і це в Мисика! Та й і в сонетах Кітса: тризны - жизни, сошлась ты - власти.

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

гимны - заслони мене. Знаю, що англійська традиційна рима "вільніша" російської, але все-таки дотримуйтесь російської традиції, тим більше, в такій традиційній формі, як сонет, тим більше, що наведені рими не стільки навіть вільні, скільки недоброякісні. Але повергаємося до мови: що означає у Коротича "сбитися о булыжник"? "Забитися /ушибиться/ в камень" - це я у змозі зрозуміти. А сбитися не с дороги, а о камень - це понад моє розуміння. І знову ж таки? у Мисика: розгалузился - разветвился. Ваше "изветвившийся" неточне і манерне. /До речі. Ви упевнені, що сиве місто Мглин - селище. Не ображайте його/. Не все добре у "Статує": глазные ямы - і раптом у наступній строфі два бельма /щоправда порожні, але це справи не міняє. "Они мертвы нам" /будьте мне здоровы/, - а кому живі? Між іншим не варто було б порушувати паралелізм: Свободна: не видать ни волн, ни круть/? /Тьма не скрыла дела /именит. пад./, но не стерла гордыню /винит./.. Так само добре було б, якби був збережений видовий паралелізм у Боба Ділана: исчерпывал, топтал/краще було б, звичайно, истаптывал, та не влазить/ , і раптом - на початку й наприкінці: топтал, исползал. Поєднання доконаного виду із недоконаним привносить різнобій. Чому в Брамі друг перетворився на бригадира? Не подолали спротиву матеріалу? Ось ще цікавий випадок: нічогісінько - ничегошеньки, - ніби точніше бути не може. А тим часом функціонально й інтонаційно - це зовсім нетотожне. У більш диминутивній і "пестливій" українській мові це звичніше й менш експресивно, ніж у російській. У Коротича / Повернення до пам'яті/ - сизокрилий сокол небылиц - надто вишукано. Можна б і ближче: выдуманный сокол. А подзол забвения - цікавий pendant к траве забвения Пушкіна. Глей - твань, рідка глина, те, що затує, засмокує. Подзол - ґрунт сипучіший і для забуття годиться менше.

Заёмы /в Робин Гуде/ - жаргон. Займы. Так само жаргонне і - спать без пробуда. "Видывать" /в Шотландской свадьбе/ передбачає багатократність, а він же побачив лише раз. "Досточка" - також жаргон, я не допустив би навіть у хуліганському віршику /trivia - так ці вірші найменовані в моєму Кітсі/, "Не звучить для мене "по..."/?/у Свінберна. У нього ж: "на сад обернись-ка", - цей зворот не схиляє ні до жалю, ні до трагізму, так само, як "те человеки".

Ну, досить. Дуже поверхові та дрібні чіпляння, старече бурчання. Але, можливо, щось і виправите? - а раптом це не зіпсує перекладу. А загалом - дуже добре. Як шкода, що Кітса не переклали всього, не поспішали з публікацією. - це був би перший російський Кітс. Тепер хтось, мабуть, готує, можливо, Рогов. Але одне другому не заважає.

Послухайтеся Юхима Григоровича дайте все в жу рнали ленінградські. Перекладіть іще. Перекладіть Дікінсона, Гопкінса, Гоусмана - хто ще там Вам подобається? Перекладіть, врешті-решт, Ліну Костенко.

Дякую за надіслану порцію, сподіваюся, що надовго не залишите мене голодним.

Лукашу ще не показував.

Він /як і Ірина Михайлівна/ вітає.

Ваш ГК.

25. VI. 71

Дорога Маріє Олексіївно!

Як Ви, очевидно, помітили /якщо "за відсутністю часу, згідно з посадою", маєте можливість помічати/, я досить тривалий час позбуваюсь "стану заціпеніння" після Вашого дару. Ну, жарти жартами, а вірші мене таки приголомшили і серйозно, хай десь там і прозирає "школа" /добра - перш за все. Пастернак, а потім - Цветаєва/, але це - в допустимих пропорціях. А взагалі - і зрілість, і велика поетична культура, і ще вища лірична температура, і яскравість, притаманна всьому, що походить од Вас.

Відчувається, що якби Ви пішли цією стежиною, можливо, натрапили б на щось значне й неповторне. Можливо, так і буде.

А можливо, наставниця й "літературо відьма", яка також сидить у Вашому естві, поглине значну частину ліричної стихії, - перейшовши у статус "поетеси вихідного дня", і вже складніше буде звершити такі відкриття. Складніше, але не неможливо.

Чіпляння? їх немає. Не викликають спротиву навіть "очаровательные неправильности" - хочеться, щоб залишилися навіть "божки" /божик/ - "нарочно", можна йтак. Ну, а "ворочась в "Дожде" легко перетворити на "ворочаясь".

Мене зацікавила одна частковість: "под кнутом я училась твоей млеющей мове". Чи потрібна тут примітка, як в одному старому вірші Рильського /Друге рибальське послання, зовсім не до рибалки адресоване/? Там до формули "натомлений без праці" подана зноска "подробиця не автобіографічна". А може, у Вас ця подробиця й автобіографічна? /До речі: вивільнитесь - перекладіть цей вірш Рильського та інший, "Принц Данський"7.

Отже, за вірші - велика вдячність. А більше й писати ні про що. Лукаша бачив. Хвалився, що одержав од Вас листа. Сказав, що скоро настане такий час, коли захочеться щось робити. Після Коптілова захищався Жомнір із Ніжина /дуже талановитий/.

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

І, нарешті: внаслідок ослаблення пильності ви поцупили переклади із Ліни. А я повинен норовисту поетесу змусити до капітуляції, аби вона визнала, що переклади добрі. Для цього мені потрібно глаголати од писання, а писання-то й немає. Надішліть. Вітайте Новикову І-шу. Ір. Мих. кланяється. Лукаш також.

Ваш ГК.

30. VI. 71

Дорога Маріє Олексіївно!

Листи наші розминулись - думаю, що так буде і цього разу.

Пародії Ваші чарівні, як все у Вас. Еліот у первісному вигляді просто прекрасний, навіть "за відсутністю чіплянь" до перекладу / не цілком досконалomu/. Я тільки хочу зауважити Вам те, що зауважував і Коротичу. Це про французьких поетів "кінця минулого - початку нинішнього". Посмертну славу Бодлера плутають з його біографією. Помер він у 1867 році, до народження Валері. Які ж тут "закінчення-початок"?

А взагалі стаття може слугувати "вступом до Еліота", і я, шкодуючи. Вам її повертаю. Надішліть мені потім, коли з'явиться у Вас другий примірник - прилучу до повного зібрання Ваших творів.

The Time is out of joint я Вам вніс.

Дякую за Орлову. Пишу їй вдячний молебінь.

Про Пискунова. Ну, що ж. Стаття як стаття. Написана "на гарному рівні" - інформаційному та літературному. Викликає замилування зарахування Д. Ж. Луцького /очевидно, все-таки, західноукраїнця/ до відомства білоемігрантів.

Ну, а крім того, автор грає із двозначностями, - не знаю, у простоті душевній чи свідомо. "Сближение" - тимчасове за тактичними міркуваннями, - синонім "слияния". У перспективі - повернення до нікчемного космополіта Уеллса, тільки мова одна, й не та, котру мав на увазі Уеллс.

Ось які думки виникають, коли читаєш статтю. А взагалі-то стаття гарна й корисна.

В Ірпені - "грозы, ветры - дрянъ погода" /цитата із класика М.О. Н-ої/.

Крім Ірини Михайлівни, Вас вітає Роман - він вимагає уваги до себе на відстані.

Трудіться до 7 /не більше/ у заочників і не забувайте нас грішних.
Гр.

10.VII.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Наші листи ходять кожен сам по собі, а не як відповідь. Я хотів вирівняти цю хронологічну неточність, довго не писав, але й Ви також мовчите, то переживаючи рубіконівські дні, то святкуючи закінчення навчального року. Гадаю, що ця урочистість уже закінчилася, і Ви повністю заглибились у створення *chisse*, де я фігуруватиму як сова - не психологічна й не міфологічна, а звичайна фольклорна, народнописенна, ну, скажімо, шевченківська:

А із пухляка, наче баба. Сова виглядає,
або щось у цьому роді. Цього твору очікую з нетерпінням.

Жаворонка бачив тиждень тому. Показав йому Вашого Вишеславського /скорочено Вашеславського/, він дуже сміявся й захоплювався. Його пророцтво "почуваю, що швидко мені захочеться щось робити", на жаль, ще не збувається. Єдине, на що він здатен, - нагодувати Вас обідом у ресторані "Дніпро", якщо Ви приїдете в Київ. Приїдете? Там буде горілка з перцем, після якої можете віддубасити його не подумки.

Координати Жомніра в мене є, але я записав їх років зо три тому, ніколи йому не писав, і тому вони дійсні лише в тому разі, якщо він не поміняв квартиру. Утім, сподіваюся, що ні.

Отже: Жомнір Олександр Васильович, Ніжин,
вул. Червоних Партизанів, 15а, кв. 11.

Які ще залишилися невирішені справи?

I. Печі в Ірини Михайлівни немає, тільки газ. Паперові надмірності я виношу на город і спалюю за активної участі товариша Романа - він дуже любить "пасти вогонь". До Ваших черга ще не дійшла, сподіваюся, і не дійде.

II. "Всесвіт" ловиться просто: номер виходить, з'являється в газетних кіосках, я купую потрібну /яку?/ кількість і надсилаю Вам.

III. Цілую.

Гр.

P. 8. А Ліну пошукайте - вона не загубилась.

3.VIII.71.

Дорога Маріє Олексіївно! Реляція, суха, як тараня:

1. "Всесвіту" я послав два, а Лукаш теж скількись там. Якщо мало - свисніть, у найближчі відвідини Києва дішлю.

Узагальнений доміношник їздив у Кролевець до матері, повернувся, збирається ще їхати. На вірш реагував так: прочитав, пережив

і сховав. Каже: не бійся, я не знищу. Я сказав, що хочу звернутися до автора з критичними чіпляннями, - мовляв, написано хоч і в кращих блоківських традиціях із поправним коефіцієнтом на вторгнення блатної стихії в літературу, але, можливо, це й призвело до того, що є там певна умовність, "безпробудне" тло літературне й недостатньо реальне. Відповідь була: "Ні, ти її не свари, - гарно ж написано. На тому й зійшлися. Обіду "Дніпрі" Вам гарантований. А можливо, навіть можливість спостерігати тло для "Доміношника". Злякалися?

2. До скелета Вашої дисертації у мене рішуче немає жодних претензій, тим більше, що він переконливий, грізний і розмахує косяю. Подивимося, яким м'ясом він обросте, - може, тоді й зауваження виникнуть.

3. Роман /тим більше його дідусь/ також не висловив жодних заперечень щодо перспективи отримати фотографію майже дорослої і часом сумної тьоті. Чекаємо.

4. Норвід ні на якій не стадії. 12 віршів переклав давно, три з них /поки що!/ викинули зі збірки /причини невідомі, - кажуть, старий припустився якихось негожих натяків на "нашу дійсність". Вірші досить безневинні/. Редакторка одержала догану - вираховали 40 карбованців із зарплати за недостатню пильність до ворожих вилазок поета, котрий помер 85 років тому. Нещодавно прикінчив статтю про Норвіда для "Жовтня", вимучену та бездарну. Не знаю, чи помістять? Тепер намагаюся перекласти /для пана редактора Павличка/ десять віршів Лаца Новомеського, дуже симпатичний.

5. "Всесвітівська" версія має симпатичний вигляд. Про реакцію перекладачів майже не знаю, - одна тільки моя знайома, котра й сама подумує про дисертацію, була приголомшена статтею.

6. Мого в МП 71 нічого не буде, - стаття про Зерова з'явиться в наступному номері. Що ж до лементування, - Чернишов нерозумно виправдовував і глорифікував Олену Пчілку, чим і скористалися її очорнителі /також нерозумні/. Перекладів Россельса в НМ не читав, читав їх раніше - машинописні. Із усіх існуючих - не кращі, хоча виправляти і їх треба було б. Дуже радий, що вони вийдуть у Літературних пам'ятниках.

7. Якого Верлена Ви вимагаєте? Оригінал? Нашу книжечку? Поясніть.

8. Арматуру дисертації при цьому доправляю.

9. Цілую Вас - сей поцілунок пронумерований і йде під номером дев'ятим.

ГрК.

30.X.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Не думайте, що я так безсоромно затримався з відповіддю, аби компенсувати Ваше тривале мовчання. Ні, причини інші, - "злукашіння", неможливість зосередитись, щоб написати змістовного, "напівтеоретичного" листа. Не відповідальні відписки писалися просто, а тут довелося "вибирати момент". Ось і сьогодні - зранку зібрався писати, а вже за тридцять хвилин третя, розпочинаю з Божою допомогою. Розпочинаю з того, що пальчиком водячи по Вашому листові, відповідатиму на ті дрібниці в ньому, які вимагають відповіді. Отже:

Лукаш теоретично в Ірпені. Прибув він сюди, щоб за місяць написати рецензію, котра вимагає трьох днів /якщо врахувати, що чотири місяці він уже тягнув із нею/. Двічі приходив до мене. Забрав італійський словник, книгу Веселовського про Жуковського /випадково лежала на столі/, переклад "Короля Ліра", про який я говорив, і щез. Тепер мешканці Будинку творчості на питання про Лукаша перманентно відповідають, що бачили його з валізою, на шляху до Києва, а кияни /Коротич/, - що бачили його з валізою на шляху до Ірпеня. Так і життя минає. Рецензії, боюсь, немає. Побачу - антологію Гербеля відніму. До речі, він усе-таки не з тих, котрі передумують. Еліота в письменницькій книгарні до цього часу немає. Боюсь, що він є, проте мало, і в продаж його не пускають, поки вожді не зроблять рознарядку - кому давати. Одне слово, ажіотаж неминучий. Я повинен дістати поки що 4 примірники. Ваш - перший, інші - як вийде. Надішлю з Війоном /а може, із Гербелем/ Шкода Еткінда та його книгу: упав жертвою істинно російського духу.

Вийшли Дантові читання, де і моя статейка присутня. Люди з Москви вітають, а книгу надіслати не здогадуються - так я її й не бачив.

Хусточки при цьому докладаються. Все-таки не втрачаю надії, що прочитаю не тільки про це, але й усе без/не/цензурне й антропофагське /і про Мисика згораю та тлію від нетерпіння/.

Що стосується ритміки. Все тут і правильно, й ні. Річ у тім, що системи віршування значною мірою умовність, мова, хоча б і віршована, опирається ригоризмові схеми, стопа виявляється фікцією, робочою гіпотезою, коли - зручною, а часом і зовсім незручною. Як відомо, до силабіки тяжіють мови з постійним наголосом, а отже, - й чеська, де, як відомо, наголос на першому складі. Справа ускладнюється тим, що чеській відома ще й довгота голосних. Певний час намагалися навіть зробити цю особливість

римоутворюючою й побудувати систему віршування за зразком античного, але марно.

Потім, використовуючи ось це взаємопроникнення, спираючись на цілком реальні факти - елементи силаботоніки є в будь-яких силабічних віршах - і польських, і французьких, заговорили про чеський ямб, чеський амфібрахій та анапест і т.д. Нестійкість мовного матеріалу й хитрість т.зв. вторинних, додаткових наголосів у слові, котрі могли бути і не бути, залежно від потреб ритму, робить можливим такі вправи. Навіть штучне конструювання логедів, як це роблять Іилек і Банечкова. Спочатку все у них іде добре, перша строфа вкладається в їх ложе бездоганно, "ненаголошена зв'язка" справді ненаголошена. Із другої строфи матеріал уже починає бурчати й чинити опір: справа дві зв'язки / zel, ten / з наголосами, і треба зробити вигляд, що вони ненаголошені.

Далі - ще складніше: зв'язка виявляється вже першим складом у слові сігена. І т.д. - можете вже простежити цю чехарду самі, аж до завершального рядка передостанньої, та й останньої строф: у першому випадку - ні дактилів, ні хорейів, у другому - "хореїчна" половина схожа на "дактиличну" абсолютно. Читаючи вірші, ніхто їх не скандує, підганяючи під схему. Не читає так і Незвал, котрого Ви так і не чули: він зворушливо вкорочує іноді довгі голосні /доводячи, що це явище...../, обов'язково підкреслює наголосами "ненаголошувани зв'язки" там, де цього вимагає здоровий глузд. Але якийсь порядок повинен же існувати, бо інакше - світ поглине анархія, й чехи ніколи не нормалізуються. А для цього схема наших рецензентів також годиться з урахуванням її умовності.

Це точно так само, як лермонтовський рядок "кочующие караваны" буде ямбом, якщо за ним слідує "в пространстве брошенных светил", і перетвориться на амфібрахій, якщо до нього приєднати "в пространстве бродячих светил" /хтось із поезієзнавців цей фокус проробляв/. З певною дозою умовності можна Sbohiet satesek навіть на ямби налаштувати. У мене, між іншим, незважаючи на довільність обраного для перекладу розміру, ось це розчленування на напіврядки витримане навіть педантичніше, ніж в оригіналі.

2 [аркуш]

Поки я збирався писати цього листа, з'явився "Трилисник" у серії "Майстри поетичного перекладу". Трепетная лань /Заболоцький/ перебуває в цій трійці між двома кінцями. Передмовник /Огнев/ про Симонова пише, що той принципово вживає термін: "вольные переводы", і що в цій його позиції "немає страхування". Думаю,

трошки є. Це ось так само покійний М.І. Терещенко ціле життя перекладав французів для придбаної Вами антології, а коли на обговоренні йому вказали на вольності, він уперше після сорока років роботи написав: "переклади і переспіви", - мовляв, де неточно, там сховати за цей бар'єр - переспів. А які він неточності ховає? Ось, наприклад, у другому томі /с.80/ закінчення "Мансарди" Т. Готьє:

І у вікно лиш виглядає
 Старої бабки профіль злий,
 Що житія святих читає
 І нитку в'є в руці своїй.

В оригіналі профіль злий не повинен прости, скошуючи очі в книгу:

Et l'on ne voit contre vitre
 Qu'une vielle au maigre profil
 Devant Minet, qu'elle chapitre,
 Tirunt sans cesse un bout de fil.

Підрядник давати не буду, скоро Ви його самі зробите, але взагалі-то у вікні видно тільки стару з худим профілем, котра усовіщає або сварить /язиком, а не очима/ котеня, не перестаючи при цьому вити нитку. Це значно легше. Але що ж спільного у котеняти з життjями святих? А річ у тім, що колись М. Гумільов, перекладаючи Готьє, вирішив, що Міпсі /та ще з великої літери/ - це Четї-Мінеї, а дієслово chapiters/усовіщати/ - це іменник chapitre /глава у книзі/, і відповідним чином переклав. Курйоз був помічений, про це писали /чи не Чуковський навіть/, але Терещенко для зручності "переспіву" все-таки керувався російським перекладом, а не здоровим глуздом. Але, це, звичайно, балаканина. Складається враження, що я розмірами листа хочу компенсувати його затримку. Не вийде, звісно. Можливо, у Вас уже "Трилисник" є, але про всяк випадок надсилаю і переклад Симонова. Користуйтеся! А тепер до справи. Розбійничати, як Ви і здогадуєтесь, я зовсім не збираюся. Ви пишете так, що у Вашій роботі й вода смачна, приємна й солодка, й корисна, ест. Ця частина Вашої роботи менше їздила в Київ у моїй історичній торбі й тому менше нагадує як у теляти з рота, але все-таки трохи нагадує. Зауваження делікатні й олівчиком. Діалог вступний. На с. 9, де я накреслив: невизначність контурів - фраза справді дещо туманна, та й побудова її "саморобна". С.5 - поширюватися більше про те, що радянській теорії перекладу відомо давно. С.17 - складається враження, що не тільки похвала, а й всілякі звинувачення кидалися

радянській літературі на тому ж симпозиумі. С. 19 - шкода, що По не ювіляр і не російський письменник. Ходити б йому, як Достоевському, у великих гуманістах. А то не може притлумити спогадів про померлу кохану - реакційний романтик. Притлумив би, знайшов би живу заміну - одразу став би прогресивним реалістом. С.21. Дуже шкода, що мого брюсовського По немає дома - його взяли надовго, на вивіз. А там сказано, хто перший переклав "Ворона". Здається, це був Андреевський. Треба зробити так, що це не перші, а ранні перекладачі, "серед перших" або щось на зразок цього. А втім у Андреевського було погано. "Принадлежали в ту пору /в яку?/ к символізму" - негарно. Бо ж краще "к символистам". До речі, Брюсов перекладав "Ворона" багато разів, з 1896 р. до 1923 р., тобто й тоді, коли організаційно символістом не числився, а при аналізі звертаються головним чином до останніх варіантів перекладу. З Бальмонтом - скандал. І я оскандалився. Мені здавалося, що в нього Nevermore. А коли я перевірів, виявилось - нічого подібного. "Ніколи". Отже, перетворення "Ворона" на поліглотта доведеться приписувати іншим /є і в Брюсова варіанти з Nevermore/ - добре ще, якщо В. Жаботинському /Altalena/ а може, й Зенкевичу. Перечитав я Зенкевича, й мені він видався гіршим, ніж колись, за першого знайомства:

И очнулся вдруг от звука, будто кто-то вдруг застукал,
Будто глухо так застукал в двери дома моего. -

Куди це годиться? Ні, змагався він з попередніми перекладачами не вельми переможно.

С.25 і далі. Деякі мої знайомі запевнювали, що китайців або японців неможливо індивідуалізувати, - "всі вони на одне обличчя", одного від другого відрізнити неможливо. Ось так і у Вас - усі наші вороги на одне обличчя, всі однакові негідники: декларація із передмови до Євтушенка, а ілюстрації - з "4-х українських поетів". Ні, розділіть їх, нехай вже кожний за себе відповідає.

С.34 - переплачу, пересміюсь - ніякої свіжої незвичайності у цих звичайних дієсловах немає.

С.39. Чи так уже повністю збережений у перекладі "розмір, ритм"? А "дотримання рими оригіналу" - це не те. Це - якби у перекладі збереглися ті ж самі рими, що й в оригіналі, а не просто рими.

З [аркуш]

С. 41. Біблійне "безодня безодню прикликає" ліпше в такій формі й залишити.

С. 42 "долина смерті" - така "мелодраматична літературщина" не неможлива і для самого Драча. Це, по-моєму, чіпляння. Так само, як на 51 с. чіпляння до бідної Щепкіної -

Раз три восточные царя.

Не такі вже ці спондеї й важкі - підняти можна.

Діалог завершальний - с.8. Те, що Коротич шукає переважно письменників близької манери й відтінює те, що близьке безпосередньо йому самому, - це було б природним і для інших перекладачів. Треба цю думку більше розвинути, щоб тут вималювалося щось більше специфічно-коротичівське.

І це все. Для вступу і для висновку глави цілком добрі. Книга має вийти гарною.

Ну, ось, написав і душу вивільнив. Тепер один лист-чудовисько вже позаду. Залишилось ще більше чудовисько - воно має бути не таким гладким, але туди необхідно вкласти віршований переклад, котрий не виходить. Тепер робоче місце для нього розчищено.

Ну, трошки балаканини.

З Коротичем про Вас не говорив. Він призначив мені побачення, на яке не з'явився. Зате вчора я зробив дружній візит Роману. Полоскотати за вухами не було жодної можливості, - мені негайно було наказано бути змієм, а він став Котигорошком, застрелив мене, а потім, щоб надійніше було, ще й мечем зарубав. Тепер він у Києві, в садочок ходить, а Ірина Михайлівна тропіки відпочиває і Вам дякує за вітання.

А я цілую.

Гр.

18.XI.71

Дорога Маріє Олексіївно!

1. Мисика чекаю - пере- чи недосмаженого - в будь-якому вигляді.

2. Марії Іванівні низенько кланяюся, водночас передайте, що скрипту має цілком звичайний добропристойний смисл - учіться французької мови, бо висіти Вам, як Вашим Війоновим героям /ім, щоправда, французька мова не допомогла, але сам поет шибениці не уник/. Ось і все. Де ж тут bad hole?

3. У Лукаша був. Він відданий Вам, як і колись, і Гербель - Ваша власність - лежить у нього на вікні. Надішле. Я сам би забрав у нього й надіслав, та пора була пізня, не хотілося в Ірпінь везти. Коротич переживав. Тепер у нього народився син, - можливо, отримавши Ваші привітання, він і відгукнеться. Мовчання інших непояснимо.

4. Стосовно Бандури - не варто турбуватися. Літаки від писань не зазнають катастроф. Бандура буває рідко, бандероль прибула. Про всяк випадок завтра спитаю і допишу.

Тувима шляю: 1/ щоб позбутися доволі зайвої книжки і 2 /щоб не переписувати Nieznanego drzeva. Інше - ось воно.

Krzyszcz

Boże święty! Nie rybry mnie posagy!

Wschyd zachyd niechaj Sie atworzy,

Niechaj ctung w wszechświatowem przeciagu!

Я перекладав із дещо іншого, очевидно, першопочаткового варіанта. Це було років 20 тому, тексту цього в мене немає і я не пам'ятаю його.

Щойно телефонував у критичну редакцію "Дніпра". Сухо повідомили, що рукопис не тільки одержали, а й повернули, "бо ми його видати не можемо". Необхідно буде задіяти чорні сили, аби повернути все у зворотному напрямку. Іду до головного редактора на розвідку.

ГК.

20.XI.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Вашого листа з "історичним документом" одержав учора - я прочитав його, повернувшись із Києва.

Одержавши по телефону приголомшливу довідку, що рукопис ми не тільки одержали, а й відіслали, я дописав це у свого листа, здав бандероль і вирушив до Н.П. Лісовенко /Бандура на той час уже встиг поїхати додому/. Вона заприсягалась, що нічого не знала ні про одержання рукопису, ні про те, що рукопис повернено. Обіцяла все з'ясувати - не казенно /викликати зав. редакції і спитати/, а посправжньому, детально, й доповісти. На тому й розійшлися.

Почав я розмірковувати, де ж припущена помилка. Роздумую й до цього часу. Помилко багато. Перша: розмова відбулася не з Надією Павлівною /котрій я про Вас все-таки говорив/, а з Мирославою Пилипівною, котра про цю розмову нікому не повідомила. Рукопис: я думав, що він іще дописується, і раптом... як у страшній паніці, посилається чомусь на ім'я Бандури, з котрим і Ви не розмовляли, й котрому про Вас ніхто не говорив. Він це одержує, викликає зава критичної редакції. /Там був Пазяк, а тепер Янченко - я навіть не спитав, чи Пазяк пішов у відпустку, чи звільнився/. Можливо, вони обмежились побіжним враженням: робота російською мовою, а до того ж якоїсь невідомої Новикової /ми видаємо Коптілова, Кундзича,

Рильського, провідних майстрів etc. ... - а тут раптом Новикова/. Чи мало їх оббивають пороги видавництва. Відхилити!

Це ж так легко зробити. А можливо, вони трохи і пригнохались до надісланої роботи, і дещо вільний дух цієї страви був їм не до смаку.

Одне слово, що робити?

Розмовляв я вчора і з Лукашем /кланяється!/, переконував його піти до Бандури. Він, звичайно, мнеться та поохкує /мовляв, мені не хочеться зараз іти до Бандури. А може, там Надійка все зробить, як обіцяла, то й потреби не буде... і т.д./.. Думаю, все ж, що потреба буде, що йому від цього не відкрутитися. Найгірше, якщо відмова друкувати походить від самого Бандури, й він захоче підкреслити, що це його рішення вирізняється такою ж мудрістю та безпомилковістю, як і все, що він робить. І тоді марно Лукаш доводитиме, що коли ця робота з'явиться, то провідні майстри змушені будуть не тільки потіснитися, а й прийти в замішання. Непохитність - вища цнота бюрократа, і дай Бог, щоб у даному разі все було інакше. Такі справи.

Реляції про перебіг подій надходитимуть згідно з перебігом подій.

Цілую особливо довго, і певний історичний документ поки що залишаю у себе - можливо...

ГК.

29.XI.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Коментар? А коментувати поки що нічого.

Я, як відомо, ходив до НПЛ просити пояснення з приводу відфудболювання рукопису без затягування. Обіцяли з'ясувати. При повторному відвідуванні з'ясувалося, що одна редактриса роботу читала, знайшла рукопис цікавим, але не "бездоганим" у підлому розумінні цього слова /бездоганною, наприклад, вважається робота проф. Воробйова "М.Горький про соціалістичний реалізм": нудно, переказ загальних положень, жування вати, яка була у вжитку, але всі вищі інстанції будуть спокійними, - все, яку людей. Можна було б цю книженцію не видавати, але автор все одно доб'ється/. Роль Бандури у відсиланні роботи залишилась для мене загадкою, однак НПЛ попросила рукопис, щоб ознайомитися особисто, а потім, можливо, й переконати когось у тому, що її варто завернути назад і навіть видати. От і все, та й годі. "У процесі" треба буде натравлювати й Миколу. До речі, про нього: у вівторок телефонував йому. Він відповідав потойбічним голосом розбитого шарабана, кашляв.

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

скаржився на якісь жахливі страждання. А в п'ятницю і сьогодні ніхто не підходить до телефону. Отже, ожив і щез.

А шкода все-таки, що не приїхали, - діловий результат цієї поїздки можна було б дорівняти до нуля, а побалакали б не без задоволення.

Мені здається, що роль епістоло-коментатора я виконав абияк.
Цілую. ГК.

2.XII.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Знаючи Вашу схильність до паніки, я все-таки поспішаю /у своєму, звичайно, темпі/ повідомити, що рукопис одержав учора, продавати несучавтра. "У міжчассі" не зміг, на жаль, як належить подолати Мисика, але побіжно-препобіжно проглянув і деякими першими враженнями поділюся, - пізніше їх можна буде розширити й деталізувати. Стосуватися ці враження будуть не Мисика, а пересмаженого.

Так, справді, запах смаженого доведеться вивітрювати. По-перше, не варто робити вигляду, ніби він особисто образив Вас, і говорити в такому дратівливому тоні, - він, їй-Богу не винен, і якби не опинився там, розмовляли б Ви з ним інакше. Далі. У розпалі полеміки Ви оголошуєте позбавленими смислу деякі вирази, в котрих смисл усе-таки є, проглядає, тільки він затуманений вітєватістю формулювання /маю на увазі, напр., "хвала витає"... оздобить тлом аркадской... / Впадати у крайнощі немає погребі, про алогізм не йдеться.

Далі. Подібно до всіх теоретиків світу, й Ви часом схильні приписувати бідним перекладачам зловмисність, про яку вони через простоту душевну й не думали. Невистачає комусь із них поетичної майстерності, техніки, вміння, досвіду, вдалося подолати спротив матеріалу, абияк "убгати в віршу" непокірні слова, він і радіє наївно, а тут раптом теоретик хоп і підчепив його на гачок якої-небудь концепції. Трошечки помітно це і в даному випадку.

А деякі аргументи можу ть викликати відповідь, і навряд чи вигідну для Вас. Не варто вільно, чи не вільно запитувати, "чому ж видавництво не знайшло за можливе видати вірші Кітса у перекладі Мисика, хоча б для порівняння з перекладами Сл.?" Відповісти на це можна було б, напр., так: видавництво не знайшло за можливе видати переклади Мисика тому, що 1/ в той час вони ще не існували, 2 /тому, що Мисик навряд чи зрадів би, якби до нього звернулися з такою пропозицією, а діяти шляхом контрафакції - і негарно, і нема смислу: переклади Мисика все одно надруковані, порівнювати їх може кожний бажаючий.

тому що вони в нас доступні, чого вже аж ніяк не скажеш про доступність там інших перекладів. І потім: З/ до послуг Мисика існує державне видавництво /яке, щоправда, поки що відмовляється видавати роботу Новикової/ - воно забезпечило йому пристойний тираж і сплатило гонорар. Цього не змогли б зробити ми, - у нас видання /добре, якщо 1000 - 2000, а то й 500 примірників/ здійснюється або на добровільні пожертвування /до деяких видань навіть списки жертводавців додаються/, або на кошти автора: заробив перекладач як професор Альбертського університету, й на ці кошти видав.

А щоб Мисику надрукуватися - на це вже він або не зміг, або не захотів заробляти. Ось як могли б відповісти Вам, і що ж у цьому доброго?

Одне слово: залиште в роботі тільки неспростовні аргументи, викладайте все в академічному, а не памфлетному дусі. Щоб була суцільна Новикова, й не залишилося ні грама Кочетова чи Сафронова /вибачте!/. Такі мої першопочаткові, сумарні побажання.

До речі /чи не до речі/ - намагалися Ви з'ясувати у Мисика, чому в сонеті до Гомера *спуну tent* = ікриний покрив. Мене це завжди приводило до великого здивування. Звичайно, ікрою називають те, що виникає на поверхні води перед остаточним заледенінням, але чи типово це для гомерівського моря? І чи не звичайне тут, чи не банально красиве, щось на зразок пінистого чи пінявого намета? Як Ви щодо цього?

Кілька слів про Лукаша: у нього запалення легенів, і він потрапив до лікарні. Я до нього ще не їздив, але люди в нього вже були, - він вийшов до них у халаті, зарослий кучмастою бородою, в супроводі отрока. Вставати йому ще не рекомендують, тому відвідувачі терміново прогнали його назад.

Отже, прошу не гніватися за цього листа, а якщо розгнівались, все одно обнімаю і цілую Вас всупереч Вашому бажанню. Завтра зі страхом і трепетом понесу роботу. Що віддам - це й так зрозуміло, а реакція настане згодом, після прочитання.

Гр.

9.XII.71

Дорога Маріє Олексіївно!

1. Негайно і дбайливо повертаю Вам клопотання прихильника Вашого таланту /щось я про нього чув, а що - не доберу/: а може, й наврочить, і доведеться посилати йому дисертацію у вигляді книги "зі зворушливою дедикацією".

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

2. Не намагайтеся поспішливо подіяти на Бандуру *via* Коротич. Бандура людина дуже не дурна, й дуже /у межах дозволеного/ самостійна й у випадку тиску може виявити опір голові й крупнішому за Коротича. Отже, залишимо поки що Коротича, який поїхав у Прагу, в резерві, а потім користуватимемося ним у помірних дозах, і то за крайньої необхідності.

3. Про Павличка і про Вашу статтю через чиєсь базікання говорили не те, що треба. Слава Богу, припинили. Подробиці - при зустрічі.

4. Лукаша тепер побачити, здається, не можна: Ірина Іванівна запевнює, що відвідала його останньою - того ж дня в палаті оголосили карантин. Але хворюючий, за її словами, був бадьорий, відхилив будь-які передачі, і матеріальні, і духовні й погрожує незабаром побачитися зі мною "в сімейному колі", в Ірпені.

5. Поляки видали таку книжечку "Психологія забобону". Прізвище автора симпатичне - Ягода. Доведеться Вам прочитати і не бути помисливою. А то подумаєш! У мене передвістя та передчуття, та незрозуміла тривога, та бережіть себе, друзі мої. Звичайно, бережем. Але хіба від усього вбережешся? А ось Вам поберегтися не завадило б справді, - навіщо серцеві недуги?!

6. Повідомлення про "Всесвіт" та "Жовтень" втішне. Мені Лубківський не пише давно і вперто.

Цілую.

18.XII.71

Дорога Маріє Олексіївно!

Це відповідь на обидва Ваших листи. Перший не містить запитань, почну із другого.

1. Армада Достоевського. Її передплатником я ще не є, хоча в академічному магазині мене запевнили, що все буде гаразд.

А оскільки й мене беруть в облогу вимогами, зокрема й дуже достойні люди, то зробіть передплату, будь ласка, й "на мене" - за другий примірник люди змагатимуться - нам же видовище цікаве.

2. Сімферопольські трудящі накинулися на нього, дізнавшись із ювілейних передач, що він - головний предтеча соціалістичного реалізму.

3. Львівська стаття про Мопассана справді цікава. Але, водночас, і плутана. Взагалі для автора ситуація з "перекладацькою мовою" ніби й не існує. А реагувати на неї треба вміло.

4. Переклади Ф. - факт історико-літературний. Я сам не в захопленні. Але з'явитися їм було необхідно.

5. "Всесвіт" із Новомеським у вівторок надішло /якщо знайду/, виправивши заодно друкарські помилки. Захоплення з приводу перекладів - необов'язкові.

6. Найпікантніше у бридкому двотомнику - портрет Е. Дікінсон на форзаці і повна відсутність його в тексті. Гінзбург придбав. Справді добре.

7. П'єси англійською негайно - не потрібні, але в майбутньому можуть знадобитися. Я відніс /із великим запізненням/ досить традиційний проспект збірника /включив туди тільки моїх улюблених Носорогів, ну, Бекета, звичайно, ще "Смерть Ганді" Немета, і ще дещо/. Але водночас дав заявку і на "Дневник" М.Башкирцевої. А в розмові з головним редактором з'ясувалося, що їх лають, - чому в "Пам'ятках естетичної думки" не дають "країн народної демократії". Я запропонував Шалду /якого ніжно люблю/. За це вхопилися й відсунули п'єси в бік, - це ми будемо потім, а ви нам скорочуйте Башкирцеву й робіть Шалду. Я й радий, - чоловік я рішуче антитеатральний, хоча Носорогів дуже хотів би перекласти.

8. Що я роблю після Новомеського? Задовольняюся серією дрібних справ. Про Шимборську я Вам, здається, писав. А після роману з нею /котрий ще не закінчився/ настав казус із Гейне /милозвучність!/. Первомайський видає чотиритомник Гейне. У редагуванні бере участь Дейч /як автор передмови, знавець Гейне й німецької мови/. Коли я був у нього в Москві, він сказав, що, звичайно, до справи будуть залучені кращі перекладачі /зокрема Лукаш/, і, крім того, - я. Я висловив сумнів - усе ж це в руках Первомайського. Він же почав запевнювати, що, мовляв, нічого подібного.

Потім робота почалась, - про те, що вони потіють над Гейне, мені повідомили Бажан і Коптілов. Одного разу мене на вулиці зустріла редактриса й сказала, щоб я зайшов і вибрав те, що хочу перекладати. Однак, коли я через кілька днів здивався з нею у видавничому коридорі, вона ніяково й розгублено сказала щось таке, нібито вірші ці ще не повернулися у видавництво. Минали місяці. Одержав листа Лукаш із проханням щось перекласти. Зустрівши одного разу Коротича, я запитав його, чим він займається. Відповідь звучала: тим самим, що й ви - перекладаю Гейне. Я запитав, звідки йому відомо, що я перекладаю Гейне. Каже, - заходив у видавництво, бачив складений Первомайським список перекладачів, в якому зазначено й моє ім'я. Каже, - підіть туди, в редакцію. Після цього, звичайно, я почав старанно обходити цю саму редакцію стороною. Але ось кілька днів тому надіслали вони мені п'ять віршів із про-

ханням перекласти якомога скоріше, - том уже треба було здавати. І ще прохання - якщо у мене виявляться старі переклади, надсилати і їх. Я добре помучився, переклав, відніс, зацікавився, - а кому ж доручені ті речі, котрі виявлені в моїх старих /табірного періоду/ перекладах, - таких речей три. Дві з них переклав Коптілов. Одну Струтинський /колишній начальник поезії у видавництві/. У Коптілова я попросив його переклади. Не геніально, але терпимо. Він, звичайно, у великодушність: якщо є ваші переклади, я своїх давати не буду. А я також не хочу поступитися: і я не буду. Струтинський теж "хороший люді" - "не ображайте йому".

У Лукаша справи з Гейне неважні: надіслані вірші він не переклав, із місяця в місяць мрійливо говорив, що ось, мовляв, у нього є гарні переклади, деякі навіть у "Перці" надруковані, і їх потрібно розшукати. Але так і не розшукав. Два-три вірші, втім, входили й раніше у попередні видання - вони підуть і зараз.

9. Що я роблю іще? "Музична Україна" видає романси Б. Підгорецького /був такий композитор, помер у 1919 р./. Надіслали мені чотири російських тексти до його романсів, щоб я відшукав оригінали і переклав із них. Перекладати з них виявилось неможливо: земляк вибрав такі кустарні російські переклади, що просто дивовижа. Поезії Байрона я просто не знайшов - перегорнув увесь оксфордський однотомник, - нічого, що нагадувало б ці вісім рядків, там немає: або однотомник неповний, або російський тлумач дав надмірно творчий переклад. Вірші Гейне /і тут Гейне/ та Гете перекладені не тим розміром, що в оригіналі. А Ельдорадо По в романсі починається так /поцінуюте/:

Между гор и долин
Едет рыцарь один,
– Никого ему в мире не надо.
Он всё едет вперед,
Он всё песню поет,
Он задумал найти Эльдорадо.

Оскільки музика вже є, а композитора вже немає, перекладати потрібно в ритмі цієї нісенітничі, придивляючись одним оком до оригіналу /до слів, а не до розміру/, а в обидва стежити за нісенітницею, щоб не було розходження, щоб редактор не сказав: ось тут у композитора пауза, а у вас слово не закінчується, - треба пом'янути. А ще треба пильнувати, аби не вийшов при цьому якийсь вульгарний шлягер, щось на зразок:

И скажу, не тая:
 “Здравствуй, русское поле”.

Дуже хочеться мені написати гарну статтю, яка б називалася: "Вергілій". Не знаю, чи встигну, чи зможу. Треба написати "передмовлення" до російських перекладів із римлян Зерова. Потрібно ще дещо. А тут видавництво вимагає давно обіцяний переклад Західноукраїнських літописів "сучасною українською мовою". Одне слово, погано. Досить про це.

10. Що ще? Метеобурі, про які повідомив Коротич, очевидно, стосувалися тільки залишення Коротича самого на славному посту /хотіли Первомайського/. Я /як і Лукаш/ зовсім осторонь всього цього.

11. Доля рукопису? Тут я також фаталіст. Чекаю, як віл обуха.

Даму не запитую. Н.П. сама повідомляє: читаю, трохи претензійно, але дуже цікаво. І потім продовження: а що, коли ми його видаватимемо, то ми б не хотіли, щоб воно було російською мовою. Відповідаю, що: вона теж не хотіла б, і воно буде, безумовно, українською мовою. На цьому поки що й зупинилися. У вівторок бачитиму - може, ще надійде крапля інформації.

12. МП 71 у Києві ще не з'являлося. І, здається, його і в Книжкових новинах не оголошували. За відсутністю часу Россельсу давно не писав. Пишу взагалі тільки Вам. Та хіба ж поцінуєте? Та ще й такі довгі листи.

А докторантура - це було б дуже добре. Будемо молитися /кому?/, щоб усе здійснилося. Чи зимою, чи влітку, але Іртинський /як, скажімо, і Тюменський/ треба писати без "Ь".

Чадо наше тепер у Києві, бачу його рідко. Яюсь телефоную "дорослому населенню". Вони кажуть: Романчику, іди з дідом поговори. Відповідь: я не маю часу. Переживаю, то прогавив передплатити йому дитячу енциклопедію. Але ж вона і в Сімферополі штабелями не лежить?

Я за пошту взагалі спокійний, не те, то Ви, але не знаю, чи дійшла до Вас уся моя Тувиміана - од Вас підтвердження не надійшло. Лукаша скоро виписують, і Харчук забирає його до себе - до повного зцілення.

Усі вітають. Я - цілую. Розбалакався цього разу.

ГК.

4.I.72

Дорога Маріє Олексіївно!

Ну, як же Ви так можете звинувачувати мене у неувазі, у відсутності співчуття та інших грішках?

Фантазії в мене немає, але безкрилої уваги Вам приділено, - і листа написав, і "Всесвіт" надіслав, а Ви - немовби усього цього й не було. А співчуття не виявив просто із виховною метою: щоби навіяти Вам, що Ви абсолютно здорові, що жодні хвороби до Вас чіплятися не можуть і не повинні.

Мій новий рік минув досить сумно: у Ставрополі знайшовся чоловік, котрий став власником ранніх віршів і перекладів Зерова. Його мучить спрага публікацій. Усе, що він намагався робити до цього часу, було не до ладу, - у "Всесвіт" він надіслав оригінальний український вірш /до того ж - безграмотно передрукований, - української мови він не знає/. Серед перекладів є вісім поезій римських авторів, із них шість не друкувалися. Із цим я порадив йому "добитися" у Львів у "Питання класичної філології". Там погодились. Передрукувавши, також не без помилок, і спорядивши це все коментарями /на зразок "богиня любови"⁷, він надіслав мені.

Після моїх критичних зауважень він надовго замовк, а наприкінці року повідомив редактору, що на певний час припиняє роботу щодо публікації, що його вилаяв Гр.П. Мене він привітав з Новим роком і також повідомив про тимчасове припинення своїх досліджень. У результаті - лист від редактора "Питань...", що зобов'язував у триденний термін надіслати тексти і статтю до них. І ось я засів за друкарську машинку, передрукував усі вірші, котрі він збирався подати, а про шість неопублікованих також повідомив, що це публікація такого-то /навіщо ображати Ставропольця/, нашвидку руч змонтував жахливу статейку /трохи обікравши власну статтю про Зерова для МП/, закінчив усе вчора о третій ночі й негайно відіслав із запізненням днів на два. Боюсь, що запізнення фатальне, але втрачати можливість не хотілося, - мабуть, що Новиченко образився б, якби публікація не з'явилася.

У видавництві не був. Лукаш знову пірнув у безвість, ні звістки від нього, ні, головним чином, послу ху. Норвід з'явився /сигнальний/, але Бажан добачив там друкарські помилки, терміново додруковує вкладочку з їх виправленням. № 12 "Жовтня" дав мою статейку про Норвіда. Помилку там Ірина Михайлівна виловила тільки одну, а мені не до того було.

Про МП 71 ні слуху. Ви пишете про це вже вдруге, і з таким виглядом, нібито Ви його читали. А я сьогодні від Россельса одержав

тільки вітальну листівку у котрій привітання приправлені подивом, - чому я так довго "не подавав ніяких ознак життя". От я йому напишу відповідь і спитаю про справи МП.

Перекладач Кітса прагне зі "Всесвітом" налагодити дружні відносини, - надіслав туди два томи англomовної бібліографії українки.

Не пам'ятаю, чи писав Вам, що брав участь у похоронах, - помер /на вченій раді, після палкої промови/ брат Зерова, ботанік, академік. Ось і всі наші новини.

На закінчення листа залишаю подяку за Реквієм. Як усе, що походить од Вас, він незвичайний, але Ви, звичайно, не повірите, що цілую я Вас із особливою ніжністю.

ГК.

28.1.72

Дорога Маріє Олексіївно!

Злі сили перешкоджають нашій зустрічі - посилаю "заступника".

Після того, як Ви пішли, мені повідомили, що в мене "поганий вигляд" і ткнули термометр. 39°. У всьому я намагався звинуватити Вас, запевняв, що Ви чорнокнижниця, що у Вас лихе око й таке інше. Але раціоналістка Ірина Михайлівна, відкинула всі ці резонні аргументи й у всьому звинувачує мене, - мовляв, не варто було у п'ятницю їздити в Київ. Одне слово, поки що шляху туди мені немає, тим більше /це дрібниця, щоправда/, що 39° ще двічі було, а тепер я, щоправда, на межі нормальної, але межа ця ще дуже нестійка. Із цього випливає:

1. Завтра я Вас не побачу, буду позбавлений щастя розмовляти з Вами, - прошу розповісти Іванові Олексійовичу, чого Ви досягай "за період, котрий минув".

2. Не з'являючись у Києві, я не зміг дістати тієї книги, котру повинен був приєднати до двох екслібрисів. А влаштувати зустріч із ним заради двох екслібрисів, - чи варто? Живе він на болоті у тамтешнього чорта, людина солідного віку, котра мріє про домашній затишок після роботи, - навіщо змушувати чи то його плутанитися кудись-там, а чи Вас ганяти. Справа не термінова. Його колекція /до речі, величезна/ зачекає, а дістану книгу /вже розпродану, між іншим/, - надішлю поштою або передам з okazjiєю. Отже, екслібриси також передайте Івану Олексійовичу.

3. Володимир Михайловичу - сердечне вітання, а коли трапиться побачити Марію Федорівну, їй - не менше /якщо не більше/.

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

Розкажіть їм, в якому я жалюгідному і безпорадному стані. Але відгуки на Гаспарова будуть. Не Лукаш /самі знаєте/. Борис Тен не дуже обнадіює. Як Коптілов - не знаю. Як Новикова - теж. Із нею нехай вони самі розмовляють.

Чекаю реляцій, - усних, а може, й письмових.
Ваш ГК.

20.ІІ.72

Дорога Маріє Олексіївно!

При цьому надсилаю Норвіда, Я у ньому штрафник: Відстояв / за сприяння Бажана/ "Фортепіано", але, помщаючись, "щоб не був такий розумний", викинули три моїх переклади й "перевели на анонімність": "упорядкування та примітки Г.К." Усе це марнота, звичайно, порівняно з усім іншим, але перекладів шкода, вони були досить цікавими. Бажан, виявляється, у другій верстці вирішив поліпшити закінчення "З набряклими від оплесків руками", для того зіпсував його. Я не зовсім пам'ятаю, як було, але "вчита" ліквітую.

У нас, як Ви, мабуть, знаєте, не тільки дуже холодно, але й невесело.

Коротич поїхав у Прибалтику. Лукаш, котрий іще не зовсім одужав, поїхав собі в Ялту із твердим наміром зробити нелюдське зусилля й закінчити "Дон Кіхота". Боюсь тільки, що події останніх днів згубно позначаться на цьому намірі й знову кинуть його у безодню пасивності та меланхолії.

"МП" все ще немає, Россельс після новорічної розвідки листівкою замовк. А втім, мовчу і я, - по-моєму, навіть не подякував Вас за зворушливого Старенького Тараса Бульбу. Як Ви там, бідненька? У Вас, мабуть, також холодно. Я /.../

Головред не поспішає закінчувати читання Вашої роботи, хоча в міру просування уперед, поговорює, що в план редпідготовки вони її таки поставлять. І то хліб.

Озовіться!
Цілую. Г.

1. ІІІ. 72

Дорога Маріє Олексіївно!

Листа від Вас не було так давно, що я почав навіть дивуватися, але тепер бачу, що не тільки Ви причина цього: відправлений 20.11, він ішов пішки, і благополучно прибув учора 29. 11. Я поспівчував

бідним літературознавцям, що так довго та прискіпливо його аналізували. Постівчував, - але й позаздрив: скільки там принадних і незрозумілих натяків, скільки таємниць і, звичайно ж, конспірації. Мій лист стилістично прозоріший і, напевно, в ньому - нічого, написаного підступним пунктиром, але, принаймні, повідомте, скільки днів йому необхідно було, аби дійти у Сімферополь /"для історії важливо"/.

Спасибі за інформацію, - тепер мені зрозуміло, через що так довго не з'являється МП /і привід же мізерний - дикість просто/. Принаймні рецензію на Поповича я писатиму, хоча до цього часу не написав статей ні про Вергілія, ні про Данте. Тяжко все це, і я намагаюсь поринути чи в роботу легшу /напр., перечитую втомливий роман Броча "Смерть Вергілія", чи то виснажу ю себе перекладами складних поезій. Так і живемо.

Радий, що Ваша стаття із "Жовтня" сподобалась у сферах - її тема нині актуальна - боротьба з ворожою ідеологією. А вони раді тилова викликала незадоволення акад. Білодіда - навколо неї, можливо, й полеміка спалахне. Із літературних подій, які Вас цікавлять: "Всесвіт" Ви, мабуть, уже бачили, - там переклади з американських поетів, які належать не тільки перекладачу, який перебуває в центрі Вашої уваги /Коротич/, але й Ю. Косачу. А ось "Жовтень" у другому номері вмістив Сенберга у викладі того ж Коротича. Якщо Ви не бачили й позбавлені можливості дістати, - надішлю.

Між іншим, у тому ж таки "Всесвіті" є підбірка словацьких новел - і я одну переклав, тому що дуже просили, і ще тому, що Минач - мій автор: у так звані роки минулі я переклав два його романи і взагалі ставлюсь до нього добре. Переклад трохи скоротили /ідіотська манера викидати уривки, якщо новела перестрибує на наступну сторінку/ - у перекладі не так ефектно, як в оригіналі.

Ваші подвиги у боротьбі із загадковим бредоматом схвалюю і бажаю Вам над ворогом перемоги та подолання.

У листі Вашому відсутні дві інформації: 1. Як справа зі Стефаником - Володимира Михайловича і 2/ Як справа з докторантурою певної іншої особи /з метою конспірації не називаю/

Ір. Мих. разом із Романом передають вітання. Я, за звичаєм і за велінням серця, - цілую.

Гр.

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

2. III. 72

Дорога Маріє Олексіївно!

А події за минулий період відбулися такі:

1. На лист поширилась часткова амністія - ішов він 5 днів.

2. Мельмот приїздив, явився до нас із коньяком /і з бородою/, викликавши законне зачудування Романа: а навіщо ви коньяк п'єте? щоб борода більша росла? Я ходив до нього забирати книги, і попутно він навантажив мене Гербелем, - ось, одержуйте. Як додаток приєдную котиків /Коротичу я також дав, не турбуйтеся/, - це на той випадок, якщо у Вас немає. Надійшли вони до мене в супроводі легковажнішого опусу Еліота - Notes towards the Definition of Siltige. Надійшло це дивом - за нинішнім часом багато що не надходить.

3. Така собі Новикова фігурує в обоймі провідних, перспективних, притому молодих та привабливих літературовідьм. Але це вочевидь не та Новикова.

4. У "Книжном Обозлени" оголошено виповзання МП. Цікаво, із чи без?

5. Віль надіслав попереднє повідомлення про тематику хурала, який усе-таки готується /точну дату повідомимо додатково/.

6. У "Жовтні" номер 3 з'явився новий "Ворон". Рекомендую чийсь прихильній увазі.

7. Вітаю з перемогою та подоланням. Мельмот "у загальних рисах" виклав листа туди. Лист викладено у зворотному напрямку у ще загальніших і вкрай розмитих контурах. А мені хотілось би детальніше.

8. Про перспективи аспірантури гаразд, але про терміни з'яви у Києві - жодного слова. Чи теж "наприкінці навчального року"?

9. Якщо Вам раптом стане сумно, візьміть збірник "Вопросы поэтики и стилистики русской литературы", присвячений пам'яті акад. В. Виноградова, й прочитайте ґрунтовне дослідження акад. Белодеда "Символика контраста в поэтической речи А. Ахматовой". І нудьгу як рукою зніме /і не голою рукою, а з механічними пристосуваннями/. Лукаш, побачивши заголовок, заволав: "Хто співавтор?" По-моєму, прочитавши одну сторінку, можна вже такого питання не ставити. Але його скептицизм не минув і після прочитання. Такий він уже "закоренілий", цей Лукаш.

10. Минача я не покращував, а погіршував/разом із редакторами/. Як і Норвіда.

Ну, ось, здається, всього й справ.

Тепер хвилинка мовчання. Зосереджуюсь. Намагаюсь визначити, чи є у мене серце. Є, виявляється.

І теж велить поцілувати Вас.

Гр.К.

Р.8. Дістаньте Лотмана, нове видання /Аналіз поетичного тексту/, якщо я прогавлю, як прогавив попереднє.

Мої всі вітають.

Р.Р.8. Статтю чекаю.

22.IV.72

Дорога Маріє Олексіївно!

Звичайно, я скаженів, не маючи од Вас ніякої звісточки. Але стоїчно мовчав. Учора одержав серію Ваших листів, і мовою смертних, і мовою богів, був зворушений до непристойності, і від оскаженіння не залишилося й сліду.

Але Вам, за браком часу, тільки суха інформація: МП в Києві вже з'явилося, думаю, що і в Сімферополі вже є.

Рада збирається 24 - 25, я їду сьогодні. Гадаю, що і Г. одержав повідомлення і буде.

Замість покійного Корнія Івановича "мостять" редактором Бажана. Супроти Россельса теж налаштовані, хочуть замінити його Топером. Кого ще збираються гнати - видно буде на місці.

Лукаша бачив. Він дуже добре переклав півтора вірша Аполлінера. Але Дон Кіхота не чіпає. Пошкодували з ним, що Ви мовчите.

Ось, власне, і всі новини.

Мої, зокрема й Роман, кланяються.

Я - цілую.

Г.

25.IV.72

Дорога Маріє Олексіївно!

Пишу у Спілці замість того, щоб обдумувати свій виступ, що відбудеться через півгодини.

Рада розпочалася учора й закінчиться сьогодні. Головував новий її керівник, висунутий народними масами, - Баруздин. Про його попередню промову детальніше потім. Сварив /помірковано/ МП за відрив від життя й недостатню увагу до літератур народів Радянського Союзу. Ті, хто виступав, хвалили. Увечері відбулася

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

редколегія. Туди увійшли два нових члени ради, Топер та Ананіашвілі. МФ розійшлася й почала темпераментно сваритися, але вони трималися досить мирно й намагалися довести, що нічого, власне, і не сталося. Я так і не зрозумів, чи обійдеться справа тільки воцарінням Бажана й розширенням складу, чи потай готуються також вигнання й заміни. З'ясується сьогодні.

У зв'язку із затриманням МП 8 наступний, дев'ятий випуск, буде ювілейний, а тому змінено його зміст. Маршакіада випала й пересунута на №10, який, до речі, теж не за горами.

Ю.Г. учора не було, він у зв'язку з лекціями приїхав тільки цієї ночі й ще не з'являвся.

Коротич виступив учора і вже не з'явиться. Дуже хвалив Вашу статтю у "Жовтні" й так зацікавив Володимира Михайловича, що той навіть розгнівався: як це так, що Ви тримаєте в таємниці від нього свої подвиги.

Ось і все. Від'їжджаю завтра - день на походеньки по книгарнях.

Вас багато хто вітає, лише я цілую. І не раз.

Гр.

2.V.72

Дорога Маріє Олексіївно!

Прочитав чергову Вашу Маршакіаду. Читав із захопленням, написано, як завжди, чарівно. У мене тільки три зауваження, крихітні, й то, скоріше, "не на відміну, а на доповнення".

Перше. Наш Роман великий прихильник арії Германа, що проголошує: наше життя - це гра. І якщо Бахтін стільки поширюється з приводу ігрового елемента, ігрової культури в книзі, присвяченій роману для дорослих /щоправда, романові достатньо "гусячому"/, то Вам і Бог велів приділити цьому аспектові більше уваги. Усе-таки, дитя - типовий homo ludens. А Ви не те що обійшли, скоріше, згорнули питання й рушили в іншому напрямку, - теж, щоправда, потрібному.

Друге. Я дуже старий чоловік*. Учитися я починав ще до революції /як потім полюбляли говорити обивателі, "у мирний час", - саме йшла Перша світова війна/. Учився я за "Родным словом" К. Ушинського, хоча й підозрював підсвідомо, що "слово" не зовсім рідне. Там був і сакраментальний віршик, і ми його напам'ять учили.

* Учена підрядкова примітка: а що я закоханий у Вас, то це "рассудку вопреки" /авт./.

навіть наспівували. І в мене велика підозра, що склав його /за відсутністю під рукою Маршака/ сам Ушинський. При чому він не підозрював, що прихильниці гусячої поезії для потреб полеміки знадобиться "дітки", й написав "діти". Віршики не пустотливі, але можуть цілком пригодитися, за відсутності кращих. І взагалі /.../ [не варто ганити] поблажливо ні Ушинського, ні багатьох інших педагогів "мирного часу" - вони ж на це не заслуговують. І не варто для звеличування Маршака створювати анонімний та усереднений тип дореволюційного педагога й образ тодішньої педагогіки, та й дитячої літератури, щоб потім виговорити: прийшов Маршак - і все стало інакше. Ломка відбувалася не так круто, а мотлоху під виглядом дитячої літератури й тепер з'являється чимало. Між іншим, відоме мені й функціональне використання віршика Ушинського: Валентина Динник у віршованій "дедикації Дейчу згадує, як у дитинстві /вони були в Києві сусідами/ маленьких Динників будили, ставлячи за приклад зразкового Дейча:

Дети, в школу собирайтесь, Дейч прошел уже давно...

Віршик, звичайно, оживав, хоча за межі здорового глузду виходу й не було.

Трете. На с.15, там, де йдеться про працювиту ерудицію Маршака, варто було б увести один пустотливий мотивчик: часом повнота знайомства з "літературою предмета" не має ніякого утилітарного навантаження. Думаю, що Маршак, як і всі ми, грішні, читав багато чого задля чистого сумління /"а я й це знаю"/ або всупереч необхідності, через острах перед тим моментом, коли неясне бродіння та бурління закінчиться, коли, нарешті, прорве і "стихи свободно текут". Я, наприклад, багато чого читаю саме для цього. Думаю, що й Вам такий стан відомий. І хоча у Маршака - все ясність і все цілеспрямованість, але і йому / як черговий парадокс/ такого роду стан міг бути не чужим. Зроніть кілька фраз про це.

І, нарешті, останнє. Про "полову" на с.36. У Даля, звичайно, "полова" є. Але в нього вона супроводжується помітками "южн., зап.", т.е. "укр., белор.". І тепер полова побутує не тільки в Криму, а й усюди в Росії. Але все ж таки це українізм, й нормативні російські словники його уникають, обмежуючись стандартною "мякиной". А втім, якщо хочете, нехай полова й залишається, для взаємозбагачення. От і всі мої претензії. Як бачите, суцільні дрібниці. Ви запитуєте, чи можна за радянські гроші винайняти в Ірпені кімнату на літо і цим самим дійняти мене й Романа. Звичайно, можна. За долари - складно, але за радянські гроші - цілком. Ну, по-перше. Ви можете

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

мешкати і в найближчому будинку інвалідів творчості - цілком реальна й така перспектива. А якщо гребуєте - можна й кімнату знайти, й зовсім скромну, й не таку скромну. Ірпінь - місцевість дачна, і такі речі цілком реальні.

Що ж до обговорення Коптілова на рівні Ковганюка, то я в цей час був у Москві, не був присутній і Коротич /хоча він виїхав за день раніше, ніж я/, - не знаю, чи відбулося воно. Можливо, і не відбулося.

Ви мою московську реляцію одержали?

Лукаш не чув іще ні звуку вдячності за Миколу Гербея.

Мої вітають.

Маріанні Іванівні найкращі побажання.

Цілую. Гр.К.

13.V.72

Дорога Маріє Олексіївно!

Так, лист надійшов саме 13-го - нічого не вдієш. Добре, що листи ходять вже не 8-9, а по три дні. Це означає, що вони вже - нецікаві, нудні листи. Відповідь ліплю негайно після одержання.

Про день Вашого народження безумовно забув. Взагалі я охоче забуваю про дні народження, оскільки схильний ненавидіти їх /зокрема, свій/, але для цього /Вашого/ роблю виняток. Здійснюю такі заходи: 1. Закарбовую цю дату в серці, а для надійності все-таки і в блокнотик занотовую на видному місці. 2. Зобов'язуюсь вітати неухильно щорічно, поки й віку мого. 3. Видаю указ про перенесення / в цьому році і без мене/ святку вання на 13.V. - цілий день усіма почуттями й помислами буду з Вами, а Ви про це навіть не знатимете. 4. Найближчі місяці відводжу на пошуки достойного подарунку /книжкового, звісно/ - як і святкування, він теж устигне post factum.

Між іншим, того дня, коли Ви писали свого листа, ми відзначали день народження одного члена нашої сім'ї. Кого? - таємниця. Ну, от, з іменинами впоралися, поговоримо про веселіші речі.

Мельмот переклав три вірші Аполлінера: один вірш великий за обсягом, другий не зовсім пристойний... Переклав, звичайно, чудесно. Але скромничає: це випадково вийшло, більше мені нічого не вдасться.

Язеп національності не міняв. Просто, - академік Білодід за межами України теж віддає перевагу тому, щоб бути академіком Белодедом. Я тільки не знаю, чи згоден Язеп Гнатович із такою ме-

таморфозою, чи це зробили всупереч його волі, як і в моїй дантівській статті Самійленка перетворили на Самойленка незалежно від мене.

Гаврук не виступив тому, що просто був відсутній. Він не входить до ради з перекладу. Тільки до редколегії. Скандал з українським звітом, що його доручили двом підозрілим типам, - результат непорозуміння. Так не тільки Ви вважаєте, так вважають і деякі інші /не при хаті згадуючи/.

Вашу книгу, що зазнає такого опору, ми ще віддамо на таку операцію: Коротич влаштує її обговорення на засіданні комісії, а результатами цього обговорення /гадаю, вони будуть цілком позитивні/ можна буде потім "потрясати" перед носом Бандури /так чи так, член бюро комісії/ і "Радянського письменника" /видавництво це до певної міри перебуває у підлеглості Спілці письменників/.

Я про це говорив із Коротичем у Москві, телефонував йому вчора, і він після якихось чергових короткочасних гастролей /на Вінничину, чи що/ обіцяв організувати і з Вами "зв'язатися" /по телефону, звичайно/. Ваша присутність /для проголошення короткої реляції та вислуховування - хвали і хули/ обов'язкова. Подивимося, що з того вийде.

Бездарними речами Ви займатися не можете, - навіть дрібні речі, до яких Ви маєте відношення - всі дуже талановиті.

Справжня повинь безталання, найглибше "злукашіння" - це в мене: мечу ся між двома статтями й кількома перекладами, й нічого вартісного не виходить.

А далі - привіт Марії Іванівні.

Багатократно цілую. Г.

1. VII.72

Дорога Маріє Олексіївно, поводжу я себе негідним чином - ось і свідчення цьому: два тижні не відповідав Вам. Але злочин мій тільки в цьому і ні в чому іншому. До Києва їздив дуже рідко й то за необхідності, наприклад, у видавництво по сигнальний примірник "Енеїди". Попутно дістав An Anthology of English and American Verse і не дістав двотомного словника /хоча річ і не безнадійна - його мені все-таки обіцяють/.

Щодо Вергілія: це було воістину анекдотично. Вважалося, що я швиденьку напишу ці 14 сторінок. Але, по-перше, 14 сторінок доросли до 21. По-друге, вимучував я їх довго. Спочатку відніс 16 сторінок, наступного дня передав ще 2, обіцяючи останню привезти особисто. Остання перетворилася на три останніх, я повіз їх учора

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

і в електричці виявив, що не поклав їх у портфель. Тому віддав їх уже увечері співробітнику "Всесвіту", який приїхав до мене. Стаття вийшла пістрява, часом нічого, а часом - сумбурно. Тепер замість того, щоб спочивати на лаврах, змушений ліквідувати поклади кореспонденції /Ви - перша жертва/ й терміново перекладати найнесподіваніші поезії, від Леопарди до Броневського /.../ Мельмот ображати не здатен /на Вас/ - він і на "Всесвіт" зла вже не тримає. Я не бачив, але знаю, що він спочатку гасав у пошуках грошей - де б позичити, а потім "упхався" в безтелефонну квартиру Харчука, звідки, гадаю, підноситься тільки в ресторан - обідати, й опускається на дно - козла забивати, - разом із Псами Господніми /Domini Canes/.

Українізаційний анекдот часів вірного лєнінця-Скрипника: радслужбовець перекладає /за словником, звісно/ російський вираз "он питал большую надежду". У нього виходить: "він харчував огрядну Надію". Так от, я за останнього візиту не харчував огрядної Надії - вона була в компресі. І взагалі про це і не йшлося, - я весь в очікуванні цього задоволення /як і в очікуванні Вашого листа з викладом чарівного обміну думками з Вікт. Вікт./.

А взагалі я враховував і таку можливість, що дама прикидається світлою особою. Я й хотів, щоб це прикидання сягнуло аж до часу видання Вашої книжки. Не вийшло.

Що Ви доцент - радий. Вітаю. Тогу замовили?

Про лєнінградських інтерпретаторів не знаю нічого - мені ж ніхто нічого ніколи й не каже.

Ір. Мих. кланяється. Роман, який приїхав учора, також. Його тимчасово ізолювали, коли вмирала мати Ір. Мих. /поховали І9-го/. Привіт Марії /старшій/ Іванівні.

Вас цілую безліч разів. ГК.

6. ІХ. 72

Дорога Маріє Олексіївно!

Отже, ціле літо минуло без єдиного Вашого листа. Спочатку я це відніс на рахунок горезвісної жіночої легковажності, - мовляв, любила та перестала. Але жарти жартами, я вже почав трохи хвилюватися за усього свого оптимізму, тієї ж легковажності та безтурботності. Відгукніться, будь ласка, - де Ви, що Ви, чому не з'являєтесь і мовчите.

Маріанні Іванівні сердечне вітання.

Ваш ГК.

11.IX.72

Дорога Маріє Олексіївно!

Я так і не знаю, надіслали Ви Лотмана й листа чи ні, одержавши мій стримано-відчайдушний зойк, чи зойк прибув пізніше. Якщо перший варіант, то добре, що я вирвав Вас із егоїстично-щасливого анабіозу, якщо друге - отже, потрібно мені, закоренілій людині ХІХ століття, здати в архів свої позитивістські забобони, ґрунтовані на даних точних наук і на фетиші здорового глузду, й повірити в біотоки, передачу думок на відстані, передчуття, передвістя, чорну, білу й смугасту маґії тощо, - для надійності убгавши все це у випробовану позитивістську. Хоч би там як, я радий через безліч причин.

Ірина Ів. надіслану рецензію прочитала й пережила її не дуже боляче.

Лукаш сидить в Ірпені й продовжує довбати Аполлінера з великим успіхом. Роман у нас кланяється, звісно.

А більше й писати ні про що - якщо богам буде необхідно, - то скоро й побачимось.

Марії Іванівні вітання.

Цілую.

Г.П

Дорога Маріє Олексіївно!

Звіти - і поетичний, і прозовий - одержані. Другий мав би вирізнитися більшою ґрунтовністю. Але, мабуть, випущені деталі будуть доповнені, коли настане ірпінська ера /не знаю, чи скоро це настане?/.

Отже, вітаю із тим, що весь Ленінград біля Ваших ніг, а що Мисик також причетний до цього, - це зовсім добре.

Нова мелодія у виконанні бандури незрозуміла, однак відрадна.

Хоч би звідки воно йшло, аби йшло.

"Перекладацька продукція цього року" надто засмучує мене. Ну, двох Норвідів порівнювати можна. Можна взяти російський однотомник Бобровського й порівняти з українськими перекладами - аналізувати й поезії з відомої підбірки Л.Череватенка, і навіть два романи - чому Вам, і справді, не аналізувати й прозу! А більше? - Більше, нібито, й нічого. Тим більше, що я вже й так вийшов за хронологічні рамки: якщо українська поезія Бобровського - це 1972 р. то проза /як і російський однотомник/, здається минуло-річною. Чому, і справді. Вас обмежують одним роком? Розсуньте ці

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

межі, тоді можна буде, напр., заодно покінчити і з українським Уїтменом, і з проблемою верлібру, залучаючи до цього кровопролиття й Коротича, і Сендберга, і Еліота, й інших різних. Напр., Аполлінера з Лукашем і Кудіновим.

Ви вже втішилися, сподіваюсь, майстерністю, з якою Гіві Ражденович зняв скальп із Коптілова. Лукаш, принаймні, читав із захопленням, хоча й підгрунтя теоретичних розходжень не знав.

Між іншим, для нього ірпінська ера скінчилася: тепер він поїхав до матері, а повернувшись, чекатиме попутного вітру для відплиття в Ялту. А жаль.

Ну, ось, власне, і все.

Усілякі вітання.

Цілую. Гр.

17.1.73

Маріє Олексіївно, дорога.

Ваш лист, "пущений" 13-го, прибув сьогодні /як бачите, досить швидко/, відповідь строчу негайно.

Я також дома, сніг минув, час минув, робота загалом рухається через пень колоду. Живу не надто безтурботно. Вергілій у Павличка знятий, "Співця" не бачу.

Подолання залізничних насипів згадую із несподівано гострим боєм - *zel vseisko ma svij kopes*.

Лускунчика /значно правильніше було б Лусканчика/ слухав і дивився з великим задоволенням, хоча найулюбленішим його й не можна назвати. Та й характери у нас не зовсім подібні, Лукаша бачив тоді ж, а після того він гайнув у Ялту, і нині ближчий до Вас і до Бога, ніж до мене. Тому побийте його самі. А з Романом він би дуже швидко знайшов спільну мову. Роман стріляти припинив, але Вас іноді згадує. Ірина Михайлівна й до цього часу не позбулася наслідків запалення легенів. Дякує за пам'ять.

Від В.К. привітання я, звичайно, не одержував, а от різноманітні дзвони дістати постараюсь. Звичайно, якісь було б дуже легко добути, та от книжка кудись пропала.

Добре, то бібліографи "дали собі раду" з Боровиковським і Палехом.

Щодо Рільке: це добре, то Ви ним захоплюєтесь.

Але... по-перше, я ображений за Лукаша: Лукаш значно всеосязніший, ніж це йому належить за Вашою схемою.

По-друге, і другий перекладач в останній дозі цілком коректний.

/До речі, показав я йому деяку варіацію на тему Піросмані. Реагувати почав з третього рядка: "А їй-Богу добре!" Далі: "Та дуже добре", і т.д. в наростаючому ступені. Звичайно, "лини" і в нього викликали сумніви, а сік олив "найсолодший" - не реальний його смак, а умовно-літературний епітет. Взагалі був розчулений, навіть адресу Вашу взяв. Ви для нього асоціюєтесь із захистом дисертації В.К./.

Ну, що іще? Юний, вусатий, багатообіцяючий Ромась надіслав "Слов'янське небо" з "дедикацією". Льоня узявся писати рецензію/ Вашим перекладом він просто вражений/. Даремно Еткінд олюднював свого рецензента. Що Лозинського він підготував, - це добре /давно пора/. А весь Лозинський Ередіа - і в "Трофеях", котрі виходять у "Лит. пам'ятниках".

Нарешті, останнє: Рільке я полюбив "з першого погляду" років 45 тому. В різний час робив спроби перекладу. Те, що було зроблене в минулому, - пропало. Уже "в нашу еру" намагався дещо відновити, або ж зробити заново. Відчутних успіхів поки що не сягнув, а чи сягну - покаже далеко не .... [світле] майбутнє. Грипом не хворий, тому цілую Вас тисячу разів.

18.1.73. Том другий.

Не відіслав листа своєчасно, а тому змушений був розклеїти для дописування: сьогодні прибула Ваша зворушлива бандероль. Я за неї вдячний, звичайно, хоча деякі подвиги здійснені й марно; Есхіл у мене точно такого ж видання /щоправда, 1910 р., а надісланий 1921 р., але видання стереотипне. Овідій московський і в такому вигляді в мене є, - немає тільки Жейтнарівського /такого, як Есхіл/ третього тома, де всі ці Трестії та Понтійські послання подані в повному вигляді.

Ну, і так далі... /так говорив Хлебніков, коли йому набридало читати власні вірші/. Добре, що Гіві є, - Ви будете мати, і я когось зайвим примірником ошчасливлю.

Я через поспіх не спитав Вас, яким Рільке Ви захоплюєтесь і як саме? Перша частина запитання містить такі підзапитання: 1/ Читаєте оригінал і чиї переклади? 2/ Чи маєте більш-менш повну збірку його лірики? 3/ Захоплює Вас той ранній, солодкогосий Рільке, якого багато хто серйозно не сприймає, вважаючи поверховим епігоном, чи пізніший, трудно-глибокодумний? Підзапитання до запитання другого: 1/ Чи збираєтеся самі перекладати й що саме? /російських гарних перекладів дуже мало/ і 2/ Чи збираєтеся писати про Рільке Бажана? Запитальник не вичерпаний: чи не

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

траплявся Вам тонкий журнал "Ранок" часів царювання Коротича /№1,1967 р./?

Там є декілька перекладів одного вірша Рільке й крихітне розмірковування такого собі Кочура із цього приводу.

Не показав я цього Вам. Не показав і "дедикації" Тичини на подарованій мені книзі. Взагалі, багато Ви не встигли зробити, що потрібно було б для підвищення рівня. Ну, гаразд, - раптом ще буде можливість.

Ау Ваших там благословенних книгарнях "Співець" не траплявся? У Львові /де книга друкувалася/, очевидно, люди вже мають, а до нас вона може і не дійти.

Ще раз цілую.

Гр.

24.1.73

Дорога Маріє Олексіївно!

Порушую черговість, а причина цього позачергового послання та, що один із моїх друзів мріє мати у себе 30-томного Достоевського. Таким чином, якщо Ви його ще не утробили, то потрібно буде переадресувати на нього.

Ну, що іще? Можна, здається, попліткувати трошки. Вчора був у Бажана. Він, як і раніше, відгукується про Вас із великою ніжністю - я наступного разу вже викличу його на поєдинок. Між іншим, він вирішив, що Ваш переклад яскравіший за самоїловський, "хоча Самоїлов також великий віртуоз", - зауважив Бажан. Між іншим, Самоїлов - лейб-перекладач Бажана, і встиг перекласти не тільки варіації, а й Уманські спогади. Між іншим, візьміть №1 "Вітчизни" за цей рік і прочитайте там Бажана Триптих Симонові Чіковані, також грузинський, також громокипляче-барочний. Можливо, у процесі читання у вас зімпровізується й переклад?

Далі. 8-9. 11 збирається рада з художнього перекладу під головуванням Бажана. Прочитавши це повідомлення, я вирішив, що Микола Платонович головуватиме. Він сказав, що це не так. Говорить, що йому хочуть доручити доповідь про завдання перекладачів у світлі доповіді Л.І. Брежнєва. А в нього немає часу готувати цей виступ. Він кидає погляд по усіх своїх знайомих і напівзнайомих у пошуках доповідача. І мені смакувало на язичі одне ім'ячко. Але я втримався і Вас не зрадив. А приїхати туди постовбичити, може. Ви і не проти? Як? Послухати, як Бажан виступатиме з доповіддю-експромтом?

"Співець" таки з'явився, я в Ірпені дістав навіть один примірник - єдиний, що прибув сюди із п'яти, і схований. Думаю, що дістану ще - тоді й Ви одержите й побачите "Дзвони" покоптіловські. Про інший переклад іще не йшлося, - ніяк не зберуся нагрятати до його призвідця.

Ось, мабуть, і все.

Цілую Вас з усією ніжністю, на яку тільки здатний висушений північними хурделицями та відомим аналізом ГК.

31.1.73

Дорога Маріє Олексіївно!

відповідаю педантично, одне за одним:

лист прибув учора, якраз тоді, коли я їздив у Київ. Дякую, поперше, за каракулі.

По-друге, що таке "Співець". Це збірник поетичних перекладів кінця XVIII - початку XIX ст., виданий для дітей "Веселкою". Там я значусь "упорядником". Книжка мені через безліч причин не подобається. Почали її конструювати без мене, а потім звернулися до інстанцій по дозвіл залучити вищезгаданого мерзотника, й наслідком цього було те, що таки залучили. Але я, вносячи різні доповнення, залишив той скелет, котрий був створений раніше. І, мабуть, що, даремно. Далі - статтю замовили симпатичному чоловікові й досить молодому нині автору - Непорожньому, й він написав статтю дивовижно порожню, хоча й бадьоро декламаційну. Ще далі - деякі переклади негарні, надто мало було часу, щоб або й далі їх виправляти, або замовляти нові. З точки зору версифікаційної . . . аж ніяк не задовільно. Але й там є декілька пристойних перекладів, зокрема й нових /усе-таки подібних книжечок і так досить /.

Видавництво із хвилюванням очікує відгуків про книжечку, і якщо вони будуть тільки негативними, а не зневажливими й убивчими, бадьоро візьметься за наступні випуски - перш за все 2 половина XIX ст., - початок XX. Непорожній одержить відставку Кочур - нез(ахоче), хто його замінить? Чи не Новикова?

Вам "Співець" цікавий винятково тим, що там є коптіловські "Дзвони" /та інше коптіловське, зокрема Блейк і Гельдерлін/. Я там друконув досить ганебне "Ельдорадо". Хотів зробити розміром оригіналу, та сил не вистачило, - дав той переклад, що зробив для музики /романс Підгорецького, писаний для перекладу Бальмонта, і я змушений був орієнтуватися на нього/. А втім, порушив я розмір оригіналу і в перекладі з Міцкевича. Просто не зумів. Книга вже

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

з'явилася в Києві, і я Вам її надішлю, як тільки дістану. Там один переклад із Шиллера - у змісті зазначено: переклав Микола. Чарівно!

Що стосується "отав" - в авторитетній інстанції написано: масовий виконавець співав "Партизанские отряды" - так дохідливіше /я чув як маленька дівчинка на повний голос виспівувала: получаю я по почте два заказочных письма, - усе ж таки зрозуміліше загадочних/. Менш авторитетна інстанція - словник Даля за ред. Бодуена де Куртене зазначає: отава /твр. - не таврическое, а тверское/ - галасливий натовп - очевидно, від отара. Переробіть, будь ласка, орієнтуючись на нормального читача.

Ваш Рільке мені не сподобався. Почасти через те, через що Вам не до душі переклади пастозні. Рільке поет тихий і стриманий, і те, що всередині кипить, у словесному буйстві не проявляється. Ваш барбарис "перейскравлений", зайво нафарбований. Так могла написати Цветаева, але не Рільке. Я не кажу, що це погано саме по собі, - аж ніяк. Але для Рільке занадто там багато стилістичних надмірностей. Поет говорить, що дозрів червоний барбарис, у перекладача - багрянець бус, тим більше незаконно ображені айстри, *vergangen wie ein alten* - а тут "стариковствуй" і т.д. А до того ж, трансплантація поняття "вперед" із часової у просторову сферу. Ні, це занадто. ...тільки у раннього Рільке достатньо...../сти/хійна /яку Шевченка/. "Звук_Astren atep Schiwach? \Wird immer waren etc. Спробуйте простіше і смиренніше..... постараюсь Вам дістати. Були у мене зайві, але роздав до нашої з Вами дружби. Сілман та Адмоні - чудиська безумовні. Тим більше - треба перекладати.

А спробуйте ще одного раннього Рильського, усього 8 рядків.

Знов той же Сфінкс, і знову жде одгадок.
Повзуть залізні змії по степах,
Дедала бистроумного нащадок
Пливе, як хижий і стокий птах.

Ти йдеш, людино. Сяють смолоскипи,
Але од їх іще чорніша мла.
Невже й тобі, нових часів Едипе,
Сліпе блукання Мойра прирекла?

Досить.

Ір. Мих. вітає. Роман - також. Леонід Скіфський - також уявіть собі.

А до Лукаша поїдьте. Цілую.
Г.

10.11.73

Дорога Маріє Олексіївно!

Ви мені писали із "Москви", а я Вам /нікчемною прозою/ із "Мінська".

Відбулися Рада й редколегія. Про раду розмова була б надто довгою, обмежусь повідомленням, що у числі заходів передбачені й такі: конференція /двоглава/ на тему: а/ "як перекладають росіяни українців", б/ "навпаки". Перша глава у Москві, друга в Києві. Серед учасників мигтіло прізвище такої собі Новикової. Другий вартісний захід - Маяковський мовами народів СРСР.

Щодо редколегії: "Маршакіаду" намагаються завалити: одним не подобається тон статті Петрова, другі /Ганієв/ кажуть, що стаття, яка подобається усім, вже надрукована у "Всесвіті", сіс. Так справу й не вирішили, але, здається, більшість статей піде пізніше - не компактно, а "вроздріб". Та сама неодмінна й фатальна Новикова одержить незабаром інспіровану Бажаном пропозицію накреслити для "Мастерства" портрет такого собі перекладача.

Розмова з дантистами: Белза спочатку писав мені, а потім ми з ним вели розмову. Що я писав йому таке інфернальне, не пам'ятаю, але каже: ви мені так її змалювали, що мені хочеться з нею познайомитися. Відповідь /довільним, незграбним ямбом/ була: вона аж ніяк не Беатріче, ні. Але ця відповідь його не переконала. Що стосується роздумів Пушкін - Лозинський, то він, не відхиляючи їх, просить осучаснити, бо в чергових "читаннях іде велика /5 аркушів/ стаття Благого "Пушкін і Данте". А через номер можна буде пустити й Вас.

До вчорашнього дня мешкав я в одній кімнаті з Юх. Григ.

Розмова у нас головним чином точилася про Новикову. Одне слово - безперервно. "Мастерство" з'явиться через місяць-другий. Юх. Григ. поїхав учора, я збираюся сьогодні.

Крапка. Починаємо цілуватися.

ГК.

14.11.73

Дорога Маріє Олексіївно!

Сподіваюся, Ви одержали моє послання з Москви - Мінська, а я, прийшовши додому. Ваше одержав. Ну, новий варіант перекладу з

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

Рільке, звичайно, кошунетво, але зроблено, як слід: низький рівень лексики організований на високому рівні майстерності, і Лукаш, звичайно, захоплювався б, безмірно, і в особливе захоплення його кинув би, звичайно, субститут Господа Бога, котрий проситься в риму. Так що - приміте і проч.

Л. Череватенко читав усе інше /крім цього/. Очі в нього були вологуваті, а оцінку "босячка" він сказав розчуленим голосом. Не можу уявити, чим був би замінений оцінювальний епітет, якби він прочитав переклад із Рільке. Жарти жартами, а вірші дуже яскраві, навіть приголомшливі. Що ж до перекладу із Рильського, - скромність зайва. Може бути. І навіть цілком може бути. Звичайно, рима: пєс лишь - вносишь покойника дещо подивувала б, але й вона годиться. Я тільки замінив би фінальне "Пошел поужинать". Ну, хоча б так: "Да он на ужине" або "Да он за ужином", або щось на зразок цього.

Надсилаю "Співця". Задум книжки був такий: дати діткам в руки вірші, котрі б презентували певну епоху, якщо не вичерпно /обсяг книжки для цього надто мізерний/, то все ж у основних тенденціях, не спрощуючи і не притушовуючи, не зводячи все в одну площину. Вступна стаття мала бути в доступній для дітей формі - розповісти про час і пояснити, чому тоді була саме така поезія, чим пояснюється поширеність саме таких мотивів /місяць, образ самотнього мандрівника, світова скорбота etc./. Мене, як бачите, до статті не допустили, а вибраний автор написав статтю порожню, шаблонно продекларувавши шаблонні підручникові формули і зайвий раз перерахувавши поетів, відомості про яких подані під портретами. Стаття надійшла із запізненням, у видавництві побачили, що вона неякісна, й замовили Шаховій рецензію, але, водночас, і статтю відправили у друкарню - надійшов час друкувати книжку. Потім Шахова трохи виправила окремі місця у статті, але це дрібниці.

Отже, єдине виправдання книжки в тому, що тут уперше з'явилося кілька допустимих перекладів, - хоча й у цій площині можна було б дещо удосконалити, якщо б ми мали час. Зокрема героєм виявився Паламарчук, котрий подав вінок сонетів, навіть зберігши в них акровірш. Ну, і Коптілов іще /бачив я його учора, днів через 10 повертається/. Розмова була малозмістовною.

Повертаючись до "Співця". Своїм "внеском" я не зовсім задоволений - мистецтва не вистачає: Sип of the si cepless в останньому рядку довше, Eldorado не зумів перекласти розміром

оригіналу й залишив раніше зроблену бальмонтизовану версію. А треба було б і те передати, що тепер залишають поза увагою: в останній строфі слово розірване, й друкувати необхідно було б так:

Over the Moun –
tains of the Moon...

Мені вже одного разу траплявся такий фокус - у Сапфо - "Гімн Афродиті". Там я теж не зробив того, що, очевидно, повинен був зробити, - почасти через те, що покійний Білецький на це не погодився. У перекладі вірша Міцкевича розмір також не той. Але звучить усе це, здається, більш чи менш нормально.

Коптіловський По, як бачите, є, а іншого ще не взяв. Найчудесніше у "Співці" - на с. 248: подивіться, хто там переклав "Заруку" Шиллера. Всенародне визнання, - майже, як Шевченко, - просто Тарас, і тільки.

Звичайно, книгу будуть або замовчувати, або знайдуться полковальники на відьом, і, йдучи назустріч побажанням, напишуть розгромну рецензію. Потрібна була б справжня рецензія, але де взяти рецензента? Одна надія на таку собі Новикову.

Ну, розбалакався я. Пора закінчувати. Ір. Мих. і, звичайно, Роман кланяються. Я передаю найсердечніші вітання Маріанні Іванівні.

Вас цілую.

ГК.

3. III.73

Дорога Маріє Олексіївно!

Нічого вимагати від мене розлогих повістей: час наш вочевидь до цього не спонукає, й епістолярна Іліада навряд чи можлива. Ось побачимось, - тоді я й викладу дещо детальніше і, по можливості, в дійових особах, а поки що - звикайте до оповіді обмеженої. А плакаться на відсутність інформації щодо російсько-українських перекладацьких зв'язків також не варто: вважатимуть за необхідне - проінформують, а не вважатимуть - то, я тут не допоможу, скоріш, навпаки.

Ельдорадо. Звичайно, переклад чарівно-віртуозно-несерйозний. І все це через "взыскуешь". Але, якщо ліквідувати цього "взыскующего Ельдорадо", а дати, ну, скажімо, не "выбрал", а "коль ищешь ты", то, боюсь, що це буде максимум можливого. Із Вашого самобичування - серп я залишив би. Зовсім це не слав'янізм, а звичайне сільськогосподарське знаряддя, що вийшло із ужитку /сам я у дитинстві жав серпом/, і надщерблений місяць /у По він такий/

ЛИСТИ ДО М.О. НОВИКОВОЇ: 1970–1973 рр.

називатимуть серпом і надалі. А ось до невдалих рим віднесіть іше "лети - коль ты". По, хоча і був екстравагантним, як Новикова, однак правил свого ремесла дотримувався, "пёс лишь" - не в тім річ, що "принце - сплін це" дзвінкіше та яскравіше, а в тім, що в Рильського це рима, а у Вас "казна-що". Побутовізму "пошёл поужинать" - не бійтеся, і звідки Вам відомо, що "за ужином" у час минулий не говорили?

Повертаємося до "Ельдорадо". Боюсь я, що все-таки Ваш переклад з усіх існуючих /Бальмонт, Брюсов, Гольдернес, Вольпін/ - кращий. Пройдіться по деяких рядках пером майстра - і він буде поза конкуренцією. Певна доза віртуозничання задана оригіналом.

Щодо "Співця". Звинувачую Вас у зневажливості до Павличка: Еспронседу /Дельгадо - воно не фамиліє, а довгий і пишний іспанський хвіст/ перекладав Первомайський, а Павличко - Ередія /кубинського, не французького/. А Ви переплутали "від зневаги".

З оцінками перекладів я згоден, - і "герой" недоречний, і тигр причесаний у нестихійного перукаря та ін. /Ну, леопардівська інтуїція й гетевський місяць, звичайно, - на Вашій совісті/. Та ось щодо Прешерна - це перші кроки словенської літератури. Бо й "місяці" в епігонів стали тривіальними, а в Гете і Леопарді - немовби й ні. Точно так само і в Прешерна. А кунштштюк словенський, до акрвірша включно, мабуть що, дітки зрозуміють.

Ви просите мінімум три не цілком безграмотних кулінарних випадки, їх немає. Не знаю - поки що, чи взагалі не буде - вважатимуть за краще конфуз замовчати. Поки що - одна незручність: прізвище упорядника. Звичайно, якщо очікується погром, то можуть причепитися, але безграмотними ці чіпляння, одначе, бути не можуть. Напр., чому б діток не годувати стравою апробованою, навіщо відкривати їм поезію тієї епохи якщо не суціль, то майже суціль складною? Чому не обмежитися Марсельезою та Чесною бідністю, та Прометеем, і лудитами Байрона - без всілякого байронізму та світової скорботи й ін. Ось такі можуть бути претензії /вульгаризаторські/. Але може їх і не бути. Статтю даяти то - не вина упорядника. Репродукції негарні - знову ж таки, не він винен. В "Excelsior" строфа випала /здається, варвари-художники викинули, аби увібгати віршу потрібну кількість сторінок/, - ніхто не помітить. Одне слово, і книжка була б потрібною, якби хтось інший її упорядкував, а в цьому випадку - вона не "надихаюча" й така, що "не виховує в душі".

Жодних перекладацьких /тим більше поетичних/ подвигів за "Веселкою" останніми роками не спостерігалось, - хіба що Петефі, "Витязь Янош" у перекладі Ю. Шкробинця.

Геній, прославлений в ку рортних газетах, можливо, і справді втік - пахне весною, пора йому. Але в мене він іще не з'являвся. Не виключено, що до матері поїхав у Крелевець. На 8 березня, думаю, буде в Києві.

Мое сімейство /зокрема й Роман/ вітають.

Від мене найщиріші вітання Марії Іванівні - до 8-го березня. / Вам - ні, адже ж "єдина мужчина" в спідниці/.

Ну, - цілую.

ГК.

З російської переклав Петро КРАВЧУК